

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2017

Adéla Zimmermannová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Egyptská a tuniská tranzice – komparace

Adéla Zimmermannová

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Ponížilová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Poděkování

Ráda bych v první řadě poděkovala své vedoucí bakalářské práce PhDr. Martině Ponížilové, Ph.D., za odborné vedení práce, za konzultace a za cenné rady a komentáře, kterých se mi dostalo.

Dále bych ráda poděkovala svým rodičům za jejich neustálou důvěru a podporu v průběhu mého studia.

Obsah

ÚVOD	7
1 VYSVĚTLENÍ POJMU POLITICKÉ TRANZICE	12
1.1 Představení teorie demokratické tranzice	13
1.1.1 Pojetí demokracie.....	13
1.1.2 Teoretické přístupy vysvětlující demokratizaci	14
1.1.3 Typologie přechodů k demokracii	15
1.1.4 Etapy přechodů k demokracii	18
1.1.5 Vymezení konce přechodu k demokracii a pojem konsolidované demokracie	22
1.2 Představení komparačních kritérií	24
2 PROCES POLITICKÉ TRANZICE V EGYPTĚ.....	25
2.1 Tranzice během arabského jara v Egyptě	25
2.2 Parlamentní volby	30
2.3 Prezidentské volby	32
2.4 Ústavní změny.....	33
2.5 Konsolidace demokracie	34
3 PROCES POLITICKÉ TRANZICE V TUNISKU.....	37
3.1 Tranzice během arabského jara v Tunisku.....	37
3.2 Parlamentní volby	41
3.3 Prezidentské volby	43
3.4 Ústavní změny.....	44
3.5 Konsolidace demokracie	45
ZÁVĚR.....	46

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY, PRAMENŮ A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ.....	55
RESUMÉ.....	63
PŘÍLOHY.....	64

ÚVOD

Značná část arabského světa byla na přelomu let 2010 a 2011 zachváčena revolucemi, které vypukly v severní Africe. Hlavním impulsem byla „jasmínová revoluce“ v Tunisku, která započala incidentem pouličního obchodníka s úřady, po němž se na protest v prosinci roku 2010 upálil. Nepokoje tuniské veřejnosti a následná revoluce v roce 2011 vedly k pádu autoritativního režimu prezidenta Ben Alího¹ (vládl v letech 1989–2011).

Vlna těchto povstání a revolucí, která je známá jako arabské jaro, zasáhla i Egypt, jehož obyvatelstvo se inspirovalo v tuniském případě a snažilo se svrhnout stávající režim prezidenta Mubáraka (vládl v letech 1981–2011). Prezidentova rezignace, pád vlády a převzetí moci Nejvyšší radou ozbrojených sil nakonec vedly k ustavení nového režimu a svobodným volbám.

Revoluce se v obou zemích vyvíjely dosti podobně, otázkou však je, zda se to samé dá říci i o procesu politické tranzice. Podle Bednáře (2012: 51) představuje území obou porevolučních států historicky dlouhodobě zájmovou sféru Evropy a totéž platí i opačným směrem. Proto by se mohlo zdát, že přechod k demokracii by mohl být žádanější a snadnější, než v jiných arabských zemích. Arabský svět, a tedy i oba zkoumané subjekty, je možné z geografického hlediska zařadit do oblasti Afriky a Blízkého východu. Ani jeden z těchto států nemá mnoho zkušeností s fungující demokracií. Egypt formálně fungoval jako provincie Osmanské říše až do první světové války, kdy byl Velkou Británií prohlášen za protektorát a řízen britským ministerstvem zahraničí (Gombár 2009a: 480). V roce 1922 ale Británie ustoupila tlaku egyptských nacionalistů a 22. února byla vydána jednostranná deklarace britské vlády o zrušení protektorátu. Egypt byl prohlášen za nezávislý suverénní stát, který se později stal královstvím pod vládou krále Fu‘ada I. Po

¹ Při transkripci arabských osobních a geografických jmen a názvů do latinky využívám zjednodušený přepis, který nerozlišuje mezi znělou a neznělou hláskou, nezaznamenává souhlásku ajn, ani ráz čili tzv. hamzu, avšak zachovává určitý člen al i asimilace členu, jen některá ustálená osobní jména a pojmy budu psát bez členu. U jmen a názvů, jenž mají v češtině ustálenou transkripci, se budu držet tohoto přepisu. Také u zaznamenávání velkých a malých písmen se budu řídit pravidly českého pravopisu.

králově smrti nastoupil na trůn jeho syn Farúk, který si udržel moc i během druhé světové války. V roce 1952 ale vypukla *Egyptská revoluce*, která proběhla jako klasický vojenský převrat. O rok později byla zrušena monarchie a vyhlášena republika v čele s prezidentem Nadžíbem. V únoru roku 1954 ale definitivně převzal moc vůdce egyptské revoluce Násir. Prezident Nadžíb byl sesazen z prezidentského úřadu a kolektivní hlavou státu se stala Rada revolučního velení v čele s Násirem. V zemi byl tak nastolen autoritativní režim (Gombár 2009b: 562), který trval až do konce Mubárakovy vlády.

Tunisko se v roce 1881 stalo protektorátem Francie, jelikož provinciální armáda formálně věrná Osmanům nebyla schopna francouzskému útočníkovi odolávat (Mendel 2015: 67). Po porážce Francie během druhé světové války vypukly v Tunisku nadšené nacionalistické nálady (Girgle 2007: 85). V roce 1952 byl pak zavražděn francouzskou teroristickou organizací tuniský národní vůdce Farhat Hached a jeho smrt vyvolala protikoloniální válku (Girgle 2007: 88). Vůdce hnutí za nezávislost země, Habib Bourguiba, pak využil eskalující občanské války v Alžírsku a vyvíjel silný nátlak na francouzskou vládu. Dne 20. března 1956 pak byla v Tunisku vyhlášena nezávislost a hlavou státu se stal Amin bej a Bourguiba zaujal post předsedy vlády.

V zemi sice proběhly první parlamentní volby, ale krátce po nich se Bourguibovi podařilo odstranit hlavní konkurenty a otevřel si tak cestu k fakticky neomezené osobní moci. Roku 1957 zrušilo Národní shromáždění monarchii a Tunisko se stalo republikou v čele s prezidentem Bourguibou. Prezident po převzetí moci začal uskutečňovat svou vizi přeměny Tuniska v moderní sekulární stát evropského typu (Girgle 2007: 90). Realizaci Bourguibovi politiky začaly provázet ekonomické krize. Jedna z krizí propukla koncem roku 1983 a s ní i ostré demonstrace, které se podařilo potlačit pouze díky nasazení bezpečnostních složek v čele s generálem Ben Alím. V roce 1987 jmenoval prezident Bourguiba Ben Alího premiérem. Ke konci roku nechal Ben Alí více než osmdesátiletého prezidenta lékaři prohlásit za neschopného vlády a odstavil jej (Girgle 2007: 99).

Následně se sám stal prezidentem, premiérem a předsedou vládní strany v jedné osobě a vládl tak až do svržení režimu v roce 2011.

Dramatické události, označované jako arabské jaro, byly západními sdělovacími prostředky, intelektuálním diskursem a dokonce i politiky, relativně dlouho považovány za pozitivní. Ty měly podle jejich očekávání přinést svobodu, posílení sekulárních liberálních politických stran a autoritářské režimy měla nahradit demokratizace státní správy a veřejného života. Jen odborníci z řad politologů, islamologů a historiků varovali před problematickým průběhem revolučních procesů. Demokracie podle západních představ totiž nemusí být hlavním cílem jednotlivých opozičních uskupení (Mendel 2015: 9).

V Egyptě a Tunisku začali po volbách v roce 2011 mladí rebelové hovořit o „ukradené revoluci“, protože represivní složky starých režimů zůstaly, staré struktury jen „převlékly kabát“ a ve svobodných volbách nakonec zvítězila fundamentalistická hnutí (Mendel 2015: 12). Společnosti v arabských islámských zemích mají zkrátka vlastní dynamiku vývoje a vyznávají vlastní soubor ideálů, kulturních a politických hodnot, i když se vyvíjí v kontextu stále globálnějšího světa, kterým byl ale v historii často konfrontován.² Proto jsou perspektivy dalšího vývoje těchto zemí nejisté (Gombár 2012: 35).

Cílem této bakalářské práce je zkoumat proces politické tranzice v Egyptě a Tunisku a ukázat, v čem se tento proces v obou zemích podobal, či lišil a vysvětlit proč. Práce bude zkoumat období od pádů režimů Ben Alího (2010) a Mubáraka (2011), a to proto, že v tomto období započaly první tranziční změny. Zkoumané období bude ukončeno rokem 2016 proto, aby byly výsledky výzkumu co nejaktuálnější, jelikož se jedná o stále neukončený proces.

² Skoro v celém arabském prostoru bylo obyvatelstvo a jeho tradiční kulturní, právní a ekonomické struktury konfrontovány s některou z evropských velmocí a jejich představou o „deislamizaci“, tedy o oddělení náboženských hodnot a jejich institucionálního ukotvení od veřejných záležitostí politiky, vzdělání a hlavně legislativy (Mendel 2015: 67).

Bakalářská práce je koncipována jako komparativní studie, v jejímž rámci budu srovnávat proces politické tranzice dvou případových studií, tedy Egypta a Tuniska. Zaměřím se na komparaci průběhu a výsledků voleb v obou zemích a formování přechodných vlád. Dále budu v práci porovnávat povolební politickou situaci a nové ústavy. V neposlední řadě se zaměřím na komparaci úrovně dodržování demokratických principů, respektive na fungování demokratických institucí a pokusí se tak objasnit, zda mohou být očekávání Západu naplněna, či naopak.

Bakalářská práce je rozdělena na teoreticko-metodologickou a empirickou část. V teoreticko-metodologické části se budu věnovat vysvětlení pojmu *politická tranzice* a představení teorie demokratické tranzice, z níž budu vycházet v empirické části, a to například z teorie představené Alfredem Stepanem a Juanem J. Linzem (1996) v díle *Problems of democratic transition and consolidation* nebo studií Dankwarda Rustowa (1970) v díle *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*. V závěru teoreticko-metodologické části představím komparační kritéria.

Empirická část práce bude rozdělena do dvou hlavních kapitol. V jedné se budu věnovat Egyptu a ve druhé Tunisku. Výzkum se bude orientovat na dobu krátce po pádu Ben Alího a Mubárakova režimu, kdy se v obou zemích konaly prezidentské i parlamentní volby. V práci se zaměřím jak na průběh a výsledky těchto voleb, tak na ústavní změny, politické reformy a následné dopady těchto změn. V první kapitole empirické části představím politickou situaci Egypta, tedy výsledky revoluce z roku 2011 a také to, jak se proměňoval politický systém země po této revoluci. Dále se zaměřím na protesty proti prezidentu Mursímu v roce 2013 a následný armádní převrat, vedoucí k předčasným prezidentským volbám v roce 2014 a zvolení současného prezidenta as-Sísího.

Ve druhé kapitole se budu zabývat politickou situací v Tunisku, tedy podobně jako u Egypta porevolučními výsledky z roku 2011 a následnými změnami politického

systemu. Mimo jiné se budu také věnovat plánované rezignaci vládní koalice v roce 2013 a následným předčasným volbám.

V závěru práce shrnu, porovnáám a popíši výsledky komparace a vysvětlím, v čem se proces politické tranzice Egypta a Tuniska lišil, v čem se podobal a proč.

1 VYSVĚTLENÍ POJMU POLITICKÉ TRANZICE

Teorie přechodů, také známá pod pojmem *tranzitologie*, je označení pro změnu politického režimu. Politologický výzkum zaměřený právě na přeměnu politického režimu se začal rozšiřovat během sedmdesátých let dvacátého století. Prvopočátky výzkumu a teoretických úvah se soustředily na proces rozpadu demokratických politických režimů a nastolení režimů autoritářských či různých typů diktatur. Své poznatky vědci dokládají daty, získanými díky pozorování vývoje v latinskoamerických zemích (Říchová 2014: 241).

Až později se zájem politologů obrátil na procesy, jejichž cílem je ukončení nedemokratické vlády a nastolení funkční demokracie (Říchová 2014: 241). Obecně je přechodem myšlen „[...] interval mezi jedním a druhým politickým režimem. Pro přechod je charakteristické, že v jeho průběhu nejsou trvale definována a všeobecně přijímaná pravidla hry [...]. Aktéři bojují nejen za uspokojení svých bezprostředních zájmů [...], ale také o určení pravidel a procedur, jejichž konfigurace rozhodne o vítězích a poražených v budoucnu - tj. jakých prostředků je legitimně možné užívat v politické aréně a jací aktéři budou ke hře připuštěni“ (Dvořáková – Kunc 1994: 77–78).

Doposud však neexistuje něco, co bychom mohli nazvat obecnou teorií přechodů, přestože již máme k dispozici náčrty teoretického postžení stěžejních součástí každého historicky známého úspěšného i neúspěšného přechodu. Náčrty ale obsahují časovou či logickou strukturu přechodu, což je jedno z nejmladších a nejméně rozpracovaných témat. Zároveň se fázování, členění na etapy nebo hledání vnitřní struktury může jevit jako oxymóron, protože to vše hledáme v něčem, co by vlastně strukturu mít nemělo. V přechodu, tedy intervalu mezi dvěma systémy (Dvořáková – Kunc 1994: 76), ožívají kvality jako kreativita, naděje, sebevyjádření, solidarita a svoboda, které předchozí režim potlačoval. S tím souvisí potíže, jak přechod studovat, protože není možné předem určit, jakých rolí se které třídy, sektory, instituce a jiné skupiny ujmou, za jaká řešení se postaví nebo jakou alternativu budou podporovat. Výzkum, jak uvádí O'Donnell

a Schmitter (1986b: 3), také komplikuje odlišná charakteristika jednotlivých zemí a jejich problémy, které řeší.

Všichni autoři se ale shodují na tom, že demokracie je pouze jedním z mnoha možných výstupů přechodu. Adam Przeworski (1991: 37) přechod definuje jako strategickou situaci, vznikající kolapsem diktatury a zároveň termínu vytýká, že je v něm obsažen výsledek transformace. Ve skutečnosti ale přechod může dospět zcela jinam nebo vůbec nikam, demokratické instituce nemusejí přežít, výsledek může být zvrácen tlakem zvnitřku či vnějšku.

1.1 Představení teorie demokratické tranzice

1.1.1 Pojetí demokracie

Jelikož se má práce zabývat tématem přechodu k demokracii, tedy demokratizací, je vhodné, abych vymezila, jaké prvky budu používat pro klasifikaci demokracie. Existuje celá řada koncepcí demokracie včetně klasického (řeckého) pojetí. Takový koncept samozřejmě nelze použít na aktuální události v arabských zemích, a proto je potřeba zvolit si vhodnou, nebo spíše reálně dosažitelnou koncepci pro současnou společnost. Pro svou práci jsem se tedy rozhodla pro kritéria demokratického procesu podle Roberta Dahla (2001: 39–40), která představuje ve svém díle *O demokracii: průvodce pro občany*. Podle Dahla je nutných nejméně pět kritérií, aby všichni členové v nějakém sdružení měli rovný přístup k účasti na rozhodování. Prvním kritériem je *účinná participace (účast)*, tedy, že všichni členové sdružení musí dostat rovnou a efektivní příležitost sdělit ostatním svůj názor k dané problematice. Druhým bodem je *volební rovnost*. V okamžiku konečného rozhodování musí mít každý člen sdružení rovnou a efektivní možnost volit, přičemž všechny hlasy musejí mít při sčítání stejnou váhu. Další kritérium autor popisuje jako *poučené porozumění*. Každý člen musí mít možnost dozvědět se vše potřebné o všech alternativách dalšího postupu a o jejich pravděpodobných důsledcích. Čtvrté kritérium představuje *kontrolu nad nastolováním témat*

(agendy) k projednání. Tedy členové mají vyhrazené právo rozhodovat o tom, jaká témata se dostanou k projednání a jakým způsobem budou projednávána. Posledním bodem je pak *zapojení (zahrnutí) všech dospělých*. Všichni nebo alespoň většina dospělých, trvale v místě usídlených obyvatel, by měli mít zajištěna občanská práva tak, jak jsou popsána v předchozích kritériích.

1.1.2 Teoretické přístupy vysvětlující demokratizaci

Současné teorie zabývající se přechody k demokracii lze rozdělit na tři základní přístupy, které se určitým způsobem snaží postihnout proces demokratizace. Každý z nich se v demokratizačním procesu zaměřuje na jinou oblast a zároveň se tyto přístupy navzájem vylučují. Jsou to *modernizační přístup*, *tranzitní přístup*³ a *strukturální přístup* (Ženíšek 2006: 58).

Pro modernizační přístup jsou základem hlavně sociální a ekonomické změny ve společnosti. Touto koncepcí se zabýval Seymour Martin Lipset (1960: 45–48) ve svém díle *Political Man*, kde srovnal industrializaci, stupeň urbanizace, míru vzdělání a bohatství občanů ve vybraných zemích. Výsledkem bylo, že demokracie je vázána na socioekonomický vývoj nebo míru modernizace v dané zemi. Jak je ale obvyklé, Lipsetovu koncepci bourá řada příkladů, které jsou v protikladu s jeho zjištěním. Například Ženíšek (2006: 58) uvádí Ghanu nebo Indii, což jsou relativně chudé země, ale demokracii se zde celkem daří. Modernizačnímu přístupu je spíše přisuzována schopnost demokracii udržet, nežli zavést.

Tématem politické změny se ale zabývá *tranzitní přístup*, který vychází zejména z teorií Dankwarta Rustowa (1970: 352–358) nebo José Juana Linze a Alfreda Stepana (1996: 3–15). Tento přístup patří k nejvíce preferovaným způsobům při pokusu o vysvětlení konkrétního přechodu k demokracii, a to z toho důvodu, že hlavními určujícími faktory samotného přechodu jsou rozhodnutí jednotlivých

³ Pojem *tranzitní přístup* z anglického *transitional approach* lze také překládat jako přechodový přístup či přístup přechodu k demokracii (Ženíšek 2006: 58).

politických elit. Proto by se měl podle autorů výzkum zabývat politickými elitami, jejich preferencemi a strukturou (Ženíšek 2006: 59).

Strukturální přístup se soustředí na změnu struktury ve společnosti, státě nebo v mezinárodním prostředí. Mezi představitele tohoto pojetí demokratizace patří například Barrington Moore (1966: xi–xiii). Strukturální přístup lze aplikovat na země, kde se demokratizační proces nastartoval až po rozpadu bipolární struktury světa (Ženíšek 2006: 59) nebo se změnila struktura společnosti díky velkému rozmachu střední třídy. Dalším příkladem je také země po smrti představitele nedemokratické vlády a následná celková změna struktury vládní elity.

1.1.3 Typologie přechodů k demokracii

Jak už bylo dříve řečeno, vědecká disciplína zabývající se přechody k demokracii nedisponuje jednotnou teorií či jednotným pojetím, jak danou problematiku uchopit. Existuje celá řada typologií přechodu k demokracii, avšak tato práce představí jen zlomek existujících. Záměrně budu ve své práci užívat následující přístupy, a to proto, že se nevylučují, ale navzájem se doplňují. Užívat je budu zejména proto, abych mohla lépe uchopit konkrétní situaci v obou případových studiích a pomoci tak při jejich klasifikaci přechodu k demokracii. Ve své práci nejdříve představím typologii přechodu k demokracii dle Samuela P. Huntingtona (2008) a následně rozvedu i typologii podle Karlové a Schmittera (1991).

Jak už bylo výše řečeno, v této práci budu pro některá komparační kritéria užívat typologii přechodu k demokracii dle Samuela P. Huntingtona, kterou definoval v díle *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Tuto typologii budu užívat zejména proto, že se autor zabývá vztahy mezi jednotlivými aktéry během přechodu k demokracii. Podle Huntingtona (2008: 122) existují v samotném procesu přechodu k demokracii tři základní vztahy mezi aktéry, kterými jsou vláda a opozice. Určující je vztah už zmíněné vlády a opozice. Následuje vztah mezi

reformisty a odpůrci změn v samotné vládě. Jako třetí pak autor zmiňuje vztah mezi umírněnými a radikály v rámci opozice.

Na základě výše popsaných vztahů pak Huntington (2008: 122–158) definoval tři typy přechodu k demokracii. Jsou to *přerod (transformation)*, *výměna (replacement)* a *přeměna (transplacement)*. V případě *přerodu* začíná proces změn u samotné nedemokratické elity. Ta sama uvnitř autoritářského režimu došla k závěru, že když bude nastolena demokracie, pak jí to poskytne řadu výhod a lépe tak ochrání své zájmy, než v současném nedemokratickém režimu (Huntington 2008:125–139). V tomto typu přechodu je typickým znakem, kromě dohody uvnitř vládnoucí elity, také to, že celý proces je v režii již zmíněné elity, ta je tedy iniciátorem všech změn, které se uskuteční. V případě *výměny* je to přesně naopak. Jak Huntington uvádí (2008: 140–147), jedná se o vytlačení nebo svržení nedemokratického režimu opozičními silami. K tomuto typu přechodu k demokracii většinou dochází po kolapsu autoritářského režimu, katastrofální ekonomické situaci v zemi či po vojenské porážce. Typická je pak dohoda mezi elitami opozice, které neměly podíl na vládě. Dosavadní vládnoucí elity jsou odstraněny přinejmenším z politického života, často jim ale hrozí uvěznění nebo smrt. Jak už ale bylo výše řečeno, ne vždy se přechod k demokracii podaří, je zde i možnost, že je jeden diktátor odstraněn a vzápětí je nahrazen druhým. Třetím a zároveň posledním Huntingtonovým (2008: 149–158) typem je *přeměna*. Tento typ přechodu vzniká spojením dvou předchozích typů. Přechod k demokracii je tak společným výsledkem jak vládnoucí elity, tak opozice. K takovému výsledku ale může dojít pouze tehdy, pokud v kruzích vládnoucí elity zvítězí reformátorský názor nad tuhým křídlem režimu a v případě opozice mají převahu umírnění nad radikály. Pouze za těchto podmínek může vzniknout účinná dohoda, při které jsou oba tábory schopny ochotně vyjednávat.

V oblasti teorie přechodů k demokracii je častým jevem to, že autoři užívají shodný popis nějakého typu přechodu, jako jiný autor, ale přidělují danému typu jiné označení. Například Mainwaringův a Violův (1985: 193–219) *kolaps* či

zhroucení je synonymem pro *výměnu* u Huntingtona. Di Palmův (1980: 162–189) *přechod transakcí* se shoduje s Huntingtonovou *přeměnou* a O'Donnell se Schmitterem (1986a: 45) pak představují *zhroucení starého režimu* podobně, jako Huntington svou *výměnu*. Mnoho dalších termínů je spojeno s obsahem přechodu k demokracii, popsáním podle Huntingtona, a proto dle mého názoru není nutné v této práci podrobněji rozebírat typologie výše zmíněných autorů.

Co se týče další typologie ke klasifikaci procesů přechodu k demokracii, nabídli Terry L. Karlová a Phillippe Smmitter (1991: 274–276) zcela jiný přístup. Podle obou autorů jsou pro tranzici klíčoví konkrétní hybatelé v procesu a jejich jednotlivé strategie, které si volí. Výhodou této typologie je větší prostor při klasifikaci zkoumaných objektů v procesu přechodu k demokracii. Na základě typologie Karlové a Schmittera lze lépe definovat jednotlivé případy přechodu k demokracii či transformace, což by bylo u výše zmíněných typologií dosti obtížné. Nejen z tohoto důvodu, ale i proto, že tato typologie je jedna z nejnovějších, ji užiji ve své práci.

Karlovou a Schmittera (1991: 274) přivedly k vymezení čtyř typů přechodů různé kombinace aktérů a strategií. Jedná se o *pakt*, *reformu*, *vnucení* a *revoluci* (viz příloha č. 1). V případě *paktu* je iniciátorem změn sama nedemokratická elita, jako aktér a za svou strategii si volí kompromis (Karl – Schmitter 1991: 275). Pakt můžeme rozdělit na čtyři různé typy dohod, a to na vojensko-civilní pakt, socioekonomickou dohodu, dohodu mezi hlavními představiteli (např. o tom, jaký bude volební systém) a na náboženské a etnické dohody, které jsou zaměřeny na cleavages ve společnosti (Karl 1991: 29–39). Co se týče druhého typu, *reformy*, v té jsou hlavním aktérem masy. Změna tedy přichází zdola a masy se od vládních elit snaží pomocí strategie kompromisu vynutit řešení přechodu k demokracii, kdy užívají stejných strategií jako u paktu (Karl – Schmitter 1991: 275). Hlavním iniciátorem změn při přechodu k demokracii *vnucením* jsou opět elity nedemokratického režimu. Tato podoba tranzice shora nebývá příliš úspěšná, většinou vznikne slabá demokracie, která nemá dlouhého trvání a výsledkem je

takzvaný „zamrzlý demokratizační proces“. Důvodem neúspěchu je neexistence vyjednávacího prostoru. Jednání o samotné transformaci a řešení následujících možností probíhá pouze v rámci stávajících politických institucí. Oproti kompromisnímu paktu tak elita užije jednostranné síly, tedy vnucení, aby dosáhla změn v režimu. Posledním typem je *revoluce* (Karl 1991: 33–37), při které je použito násilí samotnými masami. Nespokojené masy zasáhnou proti moci ve státě a jejím představitelům a režim je tak poražen silou. Podle Karlové a Schmittera (1991: 276) jde ale o případ, kdy nemůže dojít k nastolení funkční demokracie. „Revoluce většinou dokážou vytvořit trvalejší model nadvlády, ale málokdy mohou dospět k demokracii“ (Dvořáková – Kunc 1994: 66).

1.1.4 Etapy přechodů k demokracii

Na přechod k demokracii lze ale také nahlížet jiným způsobem. Autoři jako Rustow či Przeworski nehodnotí demokratizaci jako celek, ale snaží se spíše uvažovat o jednotlivých fázích přechodu. Z tohoto důvodu užijí jejich etapizaci i ve své práci, aby má studie poskytla co možná nejširší obraz demokratizačního vývoje.

V dnešní době je jednou z nejvíce ceněných prací studie Dankwada Rustowa publikovaná roku 1970. „Rustow staví celou svou úvahu na myšlence, že demokracie je většinou vedlejším produktem jiných bojů a konfliktů a že je ve skutečnosti málokdy chtěným cílem“ (Říchová 2014: 249). Rustow (1970: 352–358) se zaměřuje na dynamiku politického procesu a místo předpokladů jednotlivých typů vývoje přechodu k demokracii uvažuje o fázích vývoje. Přechod k demokracii chápe jako dynamický proces, a proto navrhl tři fáze, které jsou pro tranzici určující. Jsou to: *přípravná fáze*, *rozhodující fáze*, *vykací fáze*. V první, tedy *přípravné fázi*, vzniká skupina aktérů (např. sociální třída), která je ochotna postavit se stávajícímu nedemokratickému režimu. Pro většinou utlačovanou a frustrovanou skupinu má boj velký význam, a proto je schopna, často za pomoci nějaké elity, vytvářet koordinované akce. Tyto aktivní síly ale nemusí sdílet touhu

po budování demokracie či jednotného systému. Vrchol této fáze popisuje Rustow (1970: 352) tak, že jednotlivé skupiny aktérů uznají svou rozdílnost, ale zároveň zůstanou jednotní s cílem vyřešit problém, který je díky jejich jednotě aktuální. Na základě postupných rozhodnutí a kompromisů se institucionalizují procedury k řešení konfliktu, jako jsou třeba volební právo či svobodné volby. Typické pro *rozhodující fázi* je, že se demokratické postupy při řešení konfliktů stále rozšiřují a postupně tak vzniká celý mechanismus k řešení potenciálních i aktuálních problémů. Neznamena to však, že by se v této fázi prosadili pouze zastánci demokracie. Odlišné názory a spory, týkající se transformace a jejích cílů, stále převládají. Převažuje zde ale takzvaný „uvážlivý konsenzus“, tedy ochota jednat a hledat shody za dosažením uspokojení všech zúčastněných (Rustow 1970: 355). K implementaci dohod mezi profesionální politiky a občany slouží podle Rustowa (1970: 358) *uvykací fáze*. Po vzoru úspěšných řešení problémů dohodou se politici a občané snaží tento způsob aplikovat i na další záležitosti. Čím více politických tendencí se procesu účastní, tím je efektivnější a rychlejší a demokracie se stává silnější. Nakonec jsou pragmatici nahrazeni „přesvědčenými demokraty“.

Rustowův (1970: 352–358) dynamický proces demokratizace nutně nemusí vést k demokracii. Politické aktéry i společnost čekají různé nástrahy na cestě k demokracii, protože se jedná o velmi složitý a komplikovaný proces. Proto Rustow zmiňuje, že hodnoty v transformačním procesu, které aktéři zastávají, nejsou nijak spojeny s demokratickými hodnotami ve výsledné demokratizaci. Podle Říchové (2014: 251) nejsou motorem procesu skuteční demokraté, ti jsou jeho výsledkem.

Jak už bylo zmíněno, na demokratizační proces nahlíží skrze etapy i autor Adam Przeworski. Zabývá se jimi už ve dříve uvedeném díle *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, kde proces přechodu k demokracii rozděluje do dvou fází, a to na období *liberalizace* a na období *demokratizace* (Przeworski 1991: 54–88). Jeho pojetí vychází

z přesvědčení, že přechod k demokracii je především výsledkem vztahů mezi elitami a jimi zvolenými strategiemi (viz příloha č. 2).

Liberalizace je fází, která je popisována jako otevření ve smyslu, že prostor ovládaný autoritářskou mocí se začíná uvolňovat a dává tak větší prostor pro prohlubování práv. Przeworski (1991: 57) uvádí, že pro toto období je typická nestabilita, protože po otevření autoritářského režimu se probouzí společnost, ve které mohou vznikat různé nezávislé skupiny. Liberalizace se tedy stává výsledkem interakce mezi frakcemi uvnitř elity autoritářské vlády a autonomními skupinami uvnitř občanské společnosti. Vládní představitelé se v této fázi rozdělují na liberály (*soft-liners*) a tuhé křídlo (*hard-liners*). Právě rozpory mezi elitou režimu mohou společnosti signalizovat, že politický prostor by se mohl otevřít i pro autonomní skupiny. Zároveň, pokud je přítomna mobilizace ve společnosti, je to signál pro představitele liberálního křídla elity režimu, že existuje možnost podpory nebo dokonce aliance, která by mohla pomoci liberálnímu křídlu k vítězství, tudíž změně poměru sil uvnitř vládnoucí elity. Na základě různých strategií zmíněných Przeworskim (1991: 61–63), může proces liberalizace vést k několika výsledkům, které ale nemusejí nutně dospět k demokracii. První variantou je, že se liberální křídlo nebude chtít oddělit od tuhé křídlo. Cílem liberálů byla jen změna poměru sil v jejich prospěch. V okamžiku, kdy jsou přesvědčeni o tom, že si uchovají pozici ve vládnoucí elitě nedemokratického režimu bez spojení s občanskou společností, pak je výsledkem *status quo*. Existuje ale možnost, že se část občanské společnosti přidá k původní vládě a je kooptována do mocenských struktur nedemokratického režimu a tím napomůže vzniku takzvané *rozšířené diktatury*. V druhém případě občanská společnost pokračuje v organizování, což může vyústit ve tři možné výsledky. Jednou z možností je *přechod* k demokracii, ke kterému dojde v případě, že se liberální křídlo spojí s umírněnou opozicí a společně se postaví za prosazování reforem. Další možnost přichází v okamžiku, kdy proběhla neúspěšná *represe* režimu, jejímž výsledkem

je *povstání*. Pokud ale byla represe úspěšná, pak nastává poslední možnost, a to *zúžená diktatura*.

Tato Przeworského typologie liberačního procesu nám podle Říchové (2000: 253) přináší logickou strukturu předpokládaných variant, z níž lze vyčíst úspěšnost fáze liberalizace do dalšího přechodového stádia, tedy demokratizace. Pro fázi liberalizace je ale charakteristické, že existuje neustálá možnost znovuoobnovení autoritativního režimu.

Druhou fází Przeworského (1991: 70) přechodu k demokracii je *demokratizace*. Je to fáze, která navazuje na úspěšnou liberalizaci. Odpůrci režimu se v této fázi stávají aktivními aktéry, kteří mají vliv na proces změn. Proces demokratizace je ale závislý na užití strategii zvolené jednotlivými aktéry. Proto autor rozlišuje aktéry na čtyři skupiny stejně jako Karlová a Schmitter (1991) ve své typologii. Opět se jedná o reformisty a zastánce tvrdé linie ve vládní elitě a v rámci opozice to jsou umírnění a radikálové, kteří mají stejné cíle, ale k jejich dosažení užívají jiných nástrojů. Tito aktéři volí různé strategie a strategická spojení, a ty pak vytvářejí různé výsledky. První možnou aliancí je spojení reformního křídla, které převládá nad tvrdou linií režimu, a umírněnými v rámci opozice, kteří mají kontrolu nad radikály. Tato kombinace je pro zavedení stabilní demokracie nejprůzračnější a je označována jako *demokracie se zárukami*. Pokud jsou v této dohodě zapojeni i radikálové, kteří jsou v alianci s umírněnými, pak se jedná o *demokracii bez záruk*. Jako třetí možnost je zvolení strategie, díky které přežije starý autoritářský režim. Je tomu tak, pokud umírnění a reformátoři nejsou schopni spolupracovat zejména z toho důvodu, že jsou stále vázáni na druhou část svého bloku, tedy na radikály a tvrdou linii. Existence těchto dvou bloků ale přináší hrozbu občanské války. Je zde ale ještě poslední možnost, a to taková, že se umírnění dohodnou s reformátory, kteří jsou stále ve spojení se stoupenci tvrdé linie, ale v režimu přetrvávají předchozí liberalizační tendence, pak se dá hovořit o autoritářském režimu s jistým uvolněním.

O samotné demokratizaci se dá ale hovořit až v momentě, kdy se dříve odstavená část politického systému začne domlouvat s tehdejší částí nedemokratické koalice na nových „pravidlech hry“ a na tom, za jakých podmínek budou daná pravidla měněna.

1.1.5 Vymezení konce přechodu k demokracii a pojem konsolidované demokracie

Pro studium přechodů k demokracii je také důležité určit, kdy je přechod k demokracii ukončen. Ve své práci se budu opírat o Linzovu a Stepanovu definici ukončení přechodu k demokracii a jejich pojetí v díle *Problems of democratic transition and consolidation*. Linz a Stepan (1996: 3) uvádí tři podmínky, na jejich základě je přechod k demokracii ukončen. Za prvé, pokud bylo dosaženo odpovídající dohody o politických procedurách, týkajících se vytvoření zvolené vlády. Podle obou autorů demokracie vyžaduje otevřené zpochybnění prostřednictvím výhry kontroly nad vládou, k čemuž jsou ale zapotřebí konkurenční volby, jejichž výsledek určí, kdo vládne. Díky této definici je ale zřejmé, že liberalizace zde může být bez demokratizace. Druhou podmínkou podle Linze a Stepana (1996: 4) pro ukončení přechodu k demokracii je, že vláda musí získat moc na základě výsledku svobodných a všeobecných voleb. Svobodné volby jsou sice vnímány jako dostačující podmínka demokracie, ale je zapotřebí i institucí, které demokracii na základě vládních rozhodnutí uvádějí v život. Poslední podmínka uvádí, že vláda má *de facto* autoritu vytvořit nové výstupy politiky, pokud exekutiva, legislativa a soudní moc, které jsou vytvořeny novou demokracií, nesdílí moc s dalším orgánem *de iure*.

Podle Linzovy a Stepanovy (1996: 5) definice je podstatné, aby žádná z demokratických institucí a autorit v zemi neodvozovala svou moc jinak, než z demokratických procedur, pouze tak je možné ukončit přechod k demokracii. Podle Ženíška (2006: 82) úspěšný přechod k demokracii neznamena konsolidaci demokracie. Je celá řada úkolů a podmínek, které je nutné vykonat. Nejde jen o to

svrhnout režim, ale o to vybudovat nový demokratický politický systém. Konsolidace demokracie je samostatným procesem, který se odehrává až po samotném ukončení přechodu. Může se stát, že v zemi je úspěšně ukončen přechod k demokracii a demokracie je v zemi ustavena, ale kvůli vnějším či vnitřním faktorům ji nelze označit za konsolidovanou.

Linz a Stepan (1996: 6) charakterizují konsolidovanou demokracii na základě kombinace tří dimenzí, a to *behaviorální*, *subjektivní* a *ústavní*. *Behaviorální dimenze* (Linz – Stepan 1996: 6) je autory definována jako demokratický režim, který je na určitém území konsolidovaný. Žádný z významných národních, sociálních, ekonomických, politických nebo institucionálních aktérů se nepokouší dosáhnout svých cílů vytvořením nedemokratického režimu nebo uchýlením se k násilí nebo k zahraniční intervenci, aby tak narušil integritu státu. Jako druhou přidávají Linz a Stepan (1996: 6) *subjektivní dimenzi*, na jejímž základě lze demokratický režim označit za konsolidovaný, jelikož výrazná většina veřejného mínění je přesvědčena, že řízení státu skrze demokratické instituce a procedury je tou nejvhodnější cestou a zároveň je zde malá podpora antisystémových alternativ ve společnosti. Poslední dimenzí nutnou k označení demokracie ve státě jako konsolidované je *ústavní dimenze*. V této fázi si vládní i nevládní síly osvojily řešení konfliktů v rámci specifických zákonů, institucí, a procedur, které jsou stvrzeny novým demokratickým procesem.

1.2 Představení komparačních kritérií

Ve své práci budu využívat následná komparační kritéria, tj. kvalitativní proměnné pro komparaci dvou empirických případových studií, a to Egypta a Tuniska, respektive procesů tranzice v obou těchto státech.

1. *Představovaly jednotlivé případové studie stejný typ tranzice?*
2. *Bylo dosaženo adekvátní dohody o politických procedurách týkajících se vytvoření zvolené vlády?*
3. *Má vláda moc vytvořit nové výstupy politiky nezávisle na jiném orgánu?*
4. *Byly parlamentní volby rovné, tajné, všeobecné a svobodné?*
5. *Byly prezidentské volby rovné, tajné, všeobecné a svobodné?*
6. *Splňují ústavní změny základní demokratická kritéria, jako jsou účinná participace, volební rovnost, poučené porozumění, kontrola nad nastolováním témat k projednávání a zapojení všech dospělých?*
7. *Je v obou případových studiích demokratický systém konsolidovaný?*

2 PROCES POLITICKÉ TRANZICE V EGYPTĚ

2.1 Tranzice během arabského jara v Egyptě

Pomocí nejnovějších komunikačních technologií (Facebook, Twitter) se 25. ledna roku 2011 spontánně mobilizovali statisíce převážně mladých Egyptanů a vyšli do ulic Káhiry. Chtěli tak vyjádřit svůj odpor ke zdejšímu politickému systému. Nutno podotknout, že Egypt představoval systém takzvané *řízené demokracie*, která na rozdíl od jiných autoritářských režimů v arabské oblasti vykazovala alespoň nějakou známku liberalismu, jako například několik „kosmetických úprav“ státního systému a stále se opakující sliby o uskutečnění politických reforem, k nimž Egypt vyzývaly Spojené Státy (Mendel 2015: 200).

Protesty, které se rychle šířily i do dalších oblastí země, například do Alexandrie, Port Saidu či Suez, se prezident Mubárak snažil potlačit povoláním armády do ulic a vyhlášením zákazu nočního vycházení, avšak na mnoha místech začaly armádní jednotky projevovat sympatie s demonstranty (ČTK 2011). Režim na situaci také reagoval otevřením věznic, z nichž byli propuštěni zločinci, kteří měli pod dohledem tajné policie terorizovat demonstranty (Mendel 2015: 206). Protestující na ústředním bodu a symbolu revoluce, tedy na náměstí Tahrír (to je arabský pojem pro české osvobození), setrvali na svých místech dnem i nocí, a stejně jako v jiných částech země, nepřestávali protestovat. Vládnoucí kruhy se tak octly v situaci, kdy se jim režim začal hroutit pod rukama. Poté, co vznikla Nejvyšší rada ozbrojených sil v čele s ministrem obrany Muhammadem Husajnem Tantáwím, která si vytyčila cíl „vyslyšet hlas lidu“, tedy nedopustit radikalizaci protestů a zajistit stabilitu země, prezident Mubárak 11. února 2011 konečně abdikoval. Armáda pak následující dny v ulicích vystřídala policisty, a to v poklidu a bez brutality. V ulicích Káhiry zavládlo nadšení a davy vzdávaly díky armádě, od které čekaly splnění svých požadavků a změnu režimu. Egyptané začali brát armádu jako jediného možného garanta férové tranzice (Muasher 2014: 92).

Nejvyšší rada sice vyhlásila postupný transformační proces, na jehož základě měla proběhnout obměna parlamentu, změna ústavy, naplánování a vyhlášení

svobodných parlamentních a prezidentských voleb, ale už blíže nespécifikovala časový harmonogram, kterým by se proces transformace řídil (Gergez 2014: 196–197).

Celé transformační období vedené přímou vládou armádního politického štábu bylo značně direktivní a nekonsenzuální (Hesová 2013: 127). Po egyptské revoluci bylo jako první na řadě zrušení doposud jediné vládnoucí strany (Národní demokratická strana) a politické policie. Jednalo se také o tom, za jakých podmínek a kdy se budou organizovat první volby, díky nimž pak bude předána moc legitimní instituci. Už v březnu roku 2011 nechala armáda vyhlásit referendum o minimální nutné změně ústavy. Liberálové byli proti, jelikož nehodlali jednat pouze o části ústavy, ale o celém dokumentu. Islamisté byli naopak pro přijetí a jejich úspěšná mobilizace obyvatelstva přinesla 77 % schválené referendum (Muasher 2014: 92). Komise pro přípravu deseti nových článků pro výše zmíněnou změnu ústavy a následnou novou ústavu byla sice zvolena Nejvyšší radou, ale její osazenstvo byli vesměs staří členové Mubárakova režimu, kteří jen „převlékli kabáty“ a změnili rétoriku (Mendel 2015: 2011). Nejvyšší rada také vyhlásila nový zákon o zakládání politických stran. Zákon značně snižoval počet potřebných hlasů k registraci strany i hranici pro přijetí do nového parlamentu. Rapidně tak vzrostl počet stran a hnutí, které měly zájem vstoupit do předvolebního klání. Strany se ale často zaregistrovaly dříve, než vůbec zformulovaly alespoň nějaký, trochu seriózní program či ideovou vizi. Bylo jen otázkou času než se z nového a pestrého politického spektra vynoří několik hlavních aktérů. Co se týče členů zrušené Národní demokratické strany, ti okamžitě vstoupili do nových, zase „demokratických“ struktur. To ovšem není nic neobvyklého, například v porovnání s pozdější kandidaturou dlouholetého exponenta Mubárakova režimu Ahmada Šafíqa na prezidenta. Prezident Mubárak jej po rozpuštění vlády (těsně před svou abdikací) pověřil sestavením nového kabinetu. Podle revolucionářů měli být lidé jako Šafíq zatčeni a postaveni před

soud. Ovšem už v červnu 2012 se Šafiq dostal až do druhého kola prezidentské volby a jen těsně prohrál se soupeřem Muhammadem Mursím (Mendel 2015: 210).

Nicméně nový zákon o politických stranách stanovuje, že stranou se může stát pouze ten subjekt, který není založen na sektářské, geografické nebo náboženské podstatě. Na tento fakt okamžitě reagovalo Muslimské bratrstvo, které založilo vlastní stranu s názvem Strana svobody a spravedlnosti, zakládající si spíše, jak oni sami uváděli, na „principu občanství“ nežli na náboženství (Gerges 2014: 265). Právě tato strana, tedy stranická struktura Sdružení muslimských bratří, vyhrála na přelomu února a března 2011 předběžné volby do Lidové rady (dolní komora parlamentu) a do Senátu. Strana získala 43,4 % hlasů a tudíž 216 křesel ze 498 míst v Lidovém shromáždění (Muasher 2014: 51). Ve volbách se ale výrazně prosadila i nově vzniklá strana Núr (Světlo), která se deklarovala jako saláfistická a distancující se od Muslimského bratrstva. Zisk 22 % hlasů straně zajistil druhé místo ve volebním klání (Mendel 2015: 213). Na ostatní subjekty, které se do parlamentu dostaly, zbylo jen 35 % křesel.

Po volbách okamžitě přišla na řadu otázka, do jaké míry se má v textu nové ústavy promítnout náboženství. Bylo celkem jasné, že kvůli tomuto tématu se začnou stranické platformy štěpit. Sekularistické strany spolu s křesťanským (koptským) táborem se zcela logicky obávaly jak Strany svobody a spravedlnosti, tak druhé vítězné strany Núr a jejich prosazování ještě silnější role islámu v ústavě, než tomu bylo do doby před prvními svobodnými volbami. Před volbami bylo totiž rozhodnuto, že ústavní komise bude jmenována v poměru stanoveném volbami. Dvě třetiny míst ve stočlenné ústavní radě byly obsazeny osobami blízkými Muslimskému bratrstvu a saláfistům (Hesová 2013: 130). Argumenty, že rada by měla reprezentovat všechny společenské skupiny a také protesty liberálů, složení nijak neovlivnilo. Soud nakonec na jaře 2012 ústavní shromáždění rozpustil jako nereprezentativní. Ovšem v červenci pak byla jmenována druhá rada s podobným složením. Mezitím se v červnu konaly prezidentské volby, které ve druhém kole vyhrál kandidát Muslimských bratří, Muhammad Mursí, který se tak stal prvním

demokraticky zvoleným prezidentem Egypta. Zvítězil s 51,73 % hlasů a o necelá 3 % porazil svého již výše zmíněného protikandidáta Ahmada Šafíqa (Election Guide 2012a).

Ze strany liberálů a sekularistů sílily hlasy, které požadovaly, aby před začátkem psaní ústavního textu byly jasně stanoveny demokratické zásady, na nichž by měl být nový Egypt postaven. Dále se domáhaly omezení pravomocí armády a police. V neposlední řadě usilovali o to, aby náboženství nebylo hlavní zdrojem legislativy, jak tomu bylo doposud, a jak by to chtěli i Muslimští bratři, nebo jak požadovali saláfisté ze strany Núr, aby Korán byl jediným zdrojem ústavy. Sekularisté ale brzy pochopili, že fráze typu „prezident státu musí být muslim“, „šaría je hlavním inspiračním zdrojem legislativy“ a „islám je státní náboženství“ z ústavy vyřadit nedokáží (Mendel 2015: 215).

Armádní vedení chtělo roztržky mezi sekularisty a islamisty využít k prosazení nové série právních norem, a ty do nové ústavy zařadit tak, aby si toho ani jeden tábor nevšiml. V normách se jednalo zejména o zvláštní vymezení prostoru pro ozbrojené síly. To opět vyvolalo nevoli jak v politických kruzích, tak mezi mladými aktivisty. Nedůvěra „facebookové“ generace vůči armádě rostla. Důvěra slábla i vůči maršálovi Tantáwímu, a to i proto, že se jeho generálové neměli k ustavení a činnosti vojenského tribunálu, který měl soudit osoby, zodpovědné za násilnosti během demonstrací, smrt či nezákonné mučení a zadržování mnoha civilistů. V srpnu 2012 pak prezident Mursí sesadil z funkce náčelníka Nejvyšší rady ozbrojených sil spolu s několika dalšími generály (Gerges 2014: 267). Na jeho místo pak dosadil dosavadního velitele leteckých sil Abd al-Fattáh as-Sísího.

Strana svobody a spravedlnosti mezi tím po vítězství ve volbách začala obsazovat klíčová místa ve státním aparátu a posilovat své pozice v provinciích. Jejich oblíbenost ve společnosti ale začala oslabovat spolu s hospodářskou krizí v zemi, která se začala stále více zhoršovat. Navíc politická reprezentace v podobě stoupenců Muslimského bratrstva odmítala diskutovat se sekularisty všeho druhu, špičkami armády či s podnikatelskou vrstvou. Odmítnutí zohledňovat názorovou

pluralitu společnosti se ukázalo jako značně netaktický krok, který se projevil v listopadu 2012, kdy byl veřejnosti představen nový text ústavy. Ten byl islamisty odsouhlasen v neúplném znění a kritizován nejen liberály, ale i společností. Kritika se snesla nejen na způsob přijetí ústavy, ale také na obsah, který prosazoval větší zapojení náboženského práva. Zároveň v zemi začaly přibývat případy umlčování svobody slova i zastrašování a aktivisté Bratrstva volali po segregaci pohlaví na středních a vysokých školách (Mendel 2015: 221). Nakonec si prezident Mursí udělil mimořádné pravomoci a také právo obcházet pravomoc justice.

Veřejnost nemohla reagovat jinak než novými vlnami protestů proti praxi současného vedení (Hesová 2013: 131). Začala se vytvářet nová sdružení a celá krize nazývaná jako počátek „druhé revoluce“ vyvrcholila 30. června 2013. Tehdy vyšlo do ulic po celé zemi odhadem několik milionů obyvatel, kteří pokojnou cestou vyjadřovali svůj nesouhlas s vládou Strany svobody a nezávislosti a s prezidentem Mursím. Následně pod vedením Nejvyšší rady provedla armáda v čele s generálem as-Sísím 3. června vojenský převrat (Brown 2016: 26). Prezident Mursí byl internován neznámo kam a spolu s ním do vazby putovalo i celé vedení Muslimského bratrstva, tedy i všichni jejich poslanci. V ulicích se v reakci na převrat objevili jak stoupenci strany a prezidenta, tak ale i jejich odpůrci. Armáda však proti zastáncům demokraticky zvolené moci i prezidenta zasáhla s nesmírnou brutalitou, během které bylo v ulicích zastřeleno a zmasakrováno 1200 osob (Mendel 2015: 222). Vojenské složky svůj zásah obhajovaly argumentem, že jednaly v sebeobraně při útoku demonstrantů na veřejné budovy, avšak takový argument u veřejnosti neobstál. Armádní zásah ale nebezpečně polarizoval egyptskou společnost, tedy na zastánce Muslimských bratří a prezidenta Mursího proti jejich odpůrcům. Během září pak vojenské složky zkonfiskovaly všechnu majetek Strany svobody a spravedlnosti a zlikvidovaly jejich léta budovanou organizační strukturu (Mendel 2015: 222). Nakonec bylo Sdružení muslimských bratří v prosinci prohlášeno za teroristickou organizaci s tím, že členství v ní bude trestáno.

V lednu roku 2014 maršál as-Sísí oznámil, že na popud Nejvyšší rady ozbrojených sil bude kandidovat na funkci prezidenta republiky v blížících se prezidentských volbách. Tím se také v květnu stal, když ve volbách suverénně zvítězil s 96,90 % (Election Guide 2014a). Egypt následně přijal novou ústavu, která měla představovat významný krok vpřed v rámci demokratizace, ale opět v ní nejsou vymezena ustanovení o základních svobodách, která by byla v souladu s Mezinárodní listinou práv a svobod, kterou Egypt podepsal. Stejně tak jsou sporné části ústavy, které přikládají významné pravomoci a postavení ozbrojeným složkám, zejména pak Nejvyšší radě ozbrojených sil (Evropský parlament 2014: 4). Krom násilných nepokojů, které referendum o ústavě doprovázely, jsou také egyptské úřady obviňovány z mučení a pronásledování odpůrců aktuálního režimu (Echo24 2016). V listopadových volbách 2015 pak za nízké volební účasti vyhrála strana Free Egyptians a získala 65 křesel v jednokomorovém parlamentu (Election Guide 2015). Volby ale vyhrála celá aliance loajální prezidentu as-Sísímu, což ale není nijak překvapující vzhledem k faktu, že téměř všechny strany a hnutí patří do prezidentova „kurzu“ (Hospodářské noviny 2015). Po neklidných pokusech o demokratizaci se egyptská společnost po pěti letech vrátila zpět do bodu nula.

2.2 Parlamentní volby

Jak bylo zmíněno v předešlé části textu, první porevoluční volby se uskutečnily na přelom února a března 2012. Jednalo se o předběžné či doplňující volby do tehdy ještě dvoukomorového parlamentu, tedy jak do Lidové rady, tak do Senátu. S jasným náskokem a celkovým ziskem více než 56 % hlasů zvítězily islamistické strany v podobě Muslimských bratrů transformovaných do Strany svobody a spravedlnosti s 43 % hlasů a následovala je saláfistická strana Núr s 22 % hlasů. Na třetí pozici se umístila koalice liberálních stran, která ale celkově získala pouhých 13,3 % hlasů (Muasher 2014: 51). Vzhledem k velikosti země a počtu obyvatel se volby konaly hned v šesti dvoukolových etapách na základě proporčního volebního systému.

Co se týče zajištění věrohodnosti a regulérnosti voleb, tak Nejvyšší rada ozbrojených sil nejprve zamítla vstup mezinárodních pozorovatelů do země (Stepan 2012: 93). Ti by údajně mohli narušit egyptskou suverenitu. Nakonec ale Rada vstup povolila, ale úřady trvaly na tom, že vpuštění pozorovatelé do země budou nazýváni jako „*election followers*“ (volební stoupenci) namísto „*election observers*“ (volební pozorovatelé). Vstup do Egypta byl ale povolen pouze několika z nich a jejich privilegia byla značně oslabena. Pozorovatelé nesměli být přítomni u převozu uren z volebních místností do hlavní sčítací místnosti. Celý tento proces byl plně v režii armády a mimo kontrolu nezávislých pozorovatelů (Polochová 2012). Volební den byl ale jinak hodnocen jako poklidný bez hrubého porušování volebního procesu typu vyhrožování, násilí či zjevného kupování hlasů. Největší prohřešky pozorovatelé našli při organizaci voleb, a to například při volení mimo plentu, nedostatečné kontrole identity u zahalených žen nebo u skryté kampaně před volebními místnostmi. Celkově ale byly volby v mnoha směrech hodnoceny jako opravdu svobodné a demokratické (Polochová 2012).

Po armádním převratu 3. června 2013 následovaly nejprve prezidentské volby a následné přijetí nové ústavy. Teprve až v listopadu 2015 se uskutečnily parlamentní volby do tentokrát už jednokomorového parlamentu dle nové legislativy. Vítězná strana předchozích voleb, islamistická Strana svobody a spravedlnosti, byla zákonem zakázána, tudíž se voleb neúčastnila. Parlamentní volby ale bojkotovala i většina liberálních stran na protest „pro-armádním“ stranám a novému armádnímu zřízení země. Do parlamentu naopak kandidovali mnozí členové bývalé vládnoucí strany prezidenta Husního Mubáraka (Český rozhlas 2015). Volby ale provázela nízká volební účast, jelikož všechny kandidující strany sympatizovaly s nově zvoleným prezidentem as-Sísím. Hlasování se zúčastnilo 28 % voličů (Election Guide 2015). Volby tedy zcela ovládla aliance Za lásku k Egyptu v čele se stranou Free Egyptians s 65 křesly v celkem 568 členném Lidovém shromáždění. Následovala strana Nation's Future

s 53 mandáty. Saláfistická strana Núr, úspěšná v předchozích volbách roku 2012, získala pouhých jedenáct křesel v parlamentu.

Druhé porevoluční parlamentní volby doprovázely násilnosti, zatýkání, zadržování osob a potlačování nesouhlasných hlasů. Mezinárodní pozorovatelé tak hodnotili egyptský systém jako méně inkluzivní a méně demokratický, oproti předchozím volbám v roce 2012 (Democracy International 2016).

2.3 Prezidentské volby

První svobodné volby v historii Egypta se konaly v červnu 2012. Na kampaň a průběh voleb dohlížela Nejvyšší volební prezidentské zastupitelstvo (*Supreme Presidential Election Council*), které bylo složeno ze soudců nejvyššího soudu v zemi. Volba vyžadovala, aby vítěz získal alespoň 50 % hlasů, proto bylo jasné, že volební proces bude muset projít nejméně druhým kolem. Kandidáti Mursí a Šafíq získali každý okolo 25 % hlasů oproti jiným kandidátům, například třetímu Músovi s 11 %. Oba kandidáti se utkali 24. června ve druhém kole, které o pouhých 3 % vyhrál Muhammad Mursí. Hlasování se zúčastnilo 50 % oprávněných voličů (Goldberg 2016: 43).

Na věrohodnost volby hlavy státu ale vrhalo negativní stín především druhé kolo volby, které nebylo tak dobře organizované jako kolo první. Volební den doprovázely násilnosti v ulicích, údajné nakupování hlasů, volební agitace ve volebních místnostech nebo falešné hlasy mezi příslušníky policie a armády (Rieger 2015).

Mursí u moci vydržel pouze do puče v roce 2013, který byl již několikrát zmiňován. Po svržení prvního demokraticky voleného prezidenta ohlásil svou kandidaturu do příštích předčasných prezidentských voleb generál as-Sísí. Ve volbách o 46% účasti as-Sísí zvítězil s 96,90 % (Election Guide 2014a). Pokud jsou ale ve volebním klání pouze dva kandidáti, stejně jako tomu bylo v posledních

zmiňovaných volbách, pak není třeba druhého kola. Sísího protikandidát Hamdín Sabáhí získal pouze 3,08 %. Nutno podotknout, že Sísí zvítězil, aniž by před volbami představil jakýkoli program (Lidové noviny 2014). Také mezinárodní pozorovatelé zdůraznili, že některá práva, která pramení z ústavy, byla při volbách porušena, proto lze pochybovat o jejich demokratičnosti (Rieger 2015).

2.4 Ústavní změny

První porevoluční ústava byla přijata v koncem roku 2012. Konflikty mezi saláfisty, středovými islamisty a liberály značně komplikovaly formulaci nového textu. Výsledkem byla ústava bez explicitních či radikálních pozic, ale se značně posílenou rolí islámských institucí, s konzervativní definicí *šaríi*. Islamisté se tedy při tvorbě ústavy soustředili hlavně na symbolické moralistické otázky (Hesová 2013: 131). Lidská práva byla v ústavě posílena pouze částečně, například bylo zakázáno mučení. Ústava byla západním diskursem, zejména pak organizací pro lidská práva a svobody, hodnocena jako vágní a nekoncepční, která není vysloveně islamistické povahy, ale zároveň ani neodráží liberální principy. Ústava sice byla schválena v referendu 63 % (Election Guide 2012b), ale bojkot velké části soudců, kteří měli referendu dozorovat a nepřítomnost zahraničních pozorovatelů, tak vznášejí nad schválením ústavy značné rozpaky (iDNES 2012).

Kritici upozorňují na nedostatečně chráněná práva žen, která jsou stručně a ne příliš jasně popsána pouze ve dvou článcích (IDEA 2012: 1–4). Také posiluje práva muslimských duchovních na rozdíl od menšin, jejichž práva nejsou nijak zvlášť ošetřena. Sporným se jeví i článek číslo 6 o politických stranách, který zakazuje vznik straně, definované podle původu, pohlaví či náboženského vyznání. Poukazuje se také na sporný článek 11, který říká, že stát se zaručí za etiku veřejné mravnosti a veřejný pořádek a bude klást důraz na vysokou úroveň vzdělání, náboženské a vlastenecké hodnoty (IDEA 2012: 5). Mnozí na tento článek hledí jako na vládní zásah do osobní svobody. Kritiku o vágnosti přijaté ústavy jen potvrzují například články, týkajících se ozbrojených sil, kdy článek

146 říká, že nejvyšším velitelem ozbrojených sil je prezident a článek číslo 195 tvrdí, že vrchním velitelem je ministr obrany (IDEA 2012: 32–43).

Ústava z roku 2012 ale vzápětí padla s armádním převratem v roce 2013 a s novým vedením země se začala připravovat nová. Ta byla přijata roku 2014 a odkazuje na občanskou společnost, svobodu vyznání a rovnoprávnost všech občanů. Nová ústava posiluje tři klíčové instituce v zemi, a to armádu, policii a justici. Také poskytuje více práv ženám a osobám se zdravotním postižením a zavazuje se k dodržování smluv o lidských právech. Odstraňuje některé islamistické doložky, prosazené bývalým prezidentem Mursím, přesto je hlavním zdrojem legislativy *šaría* (Thu Guardian 2014a).

Nová ústava je sice považována za krok směrem k demokracii a nese určité pozitivní prvky v oblasti základních práv a svobod, zejména pak i ochrany menšin. Přesto obsahuje několik sporných článků, které na text vrhají špatné světlo. Například armádní složky jsou postaveny mimo civilní dohled a článek 204 jim umožňuje soudit civilisty (Comparative Constitutions Project 2016: 51). Článek 234 zase neupravuje, kdo a jak může odvolat ministra obrany, který je jmenován na základě souhlasu Nejvyšší rady ozbrojených sil (Comparative Constitutions Project 2016: 57).

2.5 Konsolidace demokracie

Opět je moc držena vojenským důstojníkem, který se k moci dostal po volbách, které postrádaly jakoukoli míru demokratické soutěže. S novým vedením u moci se rychle zmenšuje autonomní prostor pro občanskou společnost i nezávislé politické strany. Ve veřejném prostoru prakticky neexistuje svoboda projevu a pokusy o ní jsou tvrdě potlačovány. Prostřednictvím právních předpisů vláda maří aktivní zapojení občanů do veřejných záležitostí a zároveň se snaží omezit politickou pluralitu (Hamzawy 2017). V podstatě režim přizpůsobuje zákonodárství pro své vlastní účely. O konsolidaci demokracie tedy v egyptském

prostředí nelze mluvit. S prezidentem as-Sísím v čele, zemi *de facto* vládne armáda a situace je horší než za autoritářského režimu Mubáraka (Havlická 2016). V zemi je velká míra nezaměstnanosti a chudoby a v neposlední řadě jsou omezovány občanské svobody. Sísího režim je ze strany USA kritizován za nedodržování lidských práv zejména proto, že zprávy hovoří o zabíjení, mučení a mizení civilistů a častém využívání vojenských soudů proti nim (Česká televize 2017). Dále jsou také omezovány svobody shromažďování a médií. Ženy jsou diskriminovány a praktiky užívané proti politické opozici se v zemi užívají stále častěji a zdokonalují se. Svědčí o tom i fakt, že se v egyptských věznicích nachází více než 40 tisíc politických vězňů, což nebylo ani za režimu prezidenta Mubáraka (Havlická 2016).

Vláda svou legitimitu opírá o slib obnovení bezpečnosti a zlepšení životních podmínek, aby ospravedlnila ukončení demokratického přechodu a své vládnoucí techniky. Pro větší upevnění systému ale vláda užívá alternativních příběhů, kterými ospravedlňuje svůj přístup a šíří tato sdělení pomocí soukromých a veřejných, ale bezpečnostními složkami kontrolovaných, mediálních institucí. Oficiálně jsou z neúspěchů vlády obviňovány opoziční hnutí a prodemokratické skupiny, aby vláda odvrátila pozornost od negativních důsledků represí a neúspěšných politik, které používají generálové ve vedení státu (Hamzawy 2017).

Prezident a vláda stále více staví na náboženském a nacionalistickém populismu, které upevňuje jejich blízkost k mnoha aspektům společenského života, pod záminkou, že vládou ve prospěch obyčejných občanů a slouží jejich potřebám. Náboženský populismus vyzdvihuje vládce na úroveň morálního prvku, který má právo mluvit ve jménu náboženství, nejen do veřejné a politické sféry, ale také do soukromého života a etiky občanů. Nová autoritativní vláda používá oficiální islámské a křesťanské instituce k tomu, aby egyptské společnosti ukládala své vlastní výklady náboženství. Tyto interpretace se projevují čtyřmi vzájemně propojenými způsoby (Hamzawy 2017). Za prvé vláda vytváří poslušnost vládnoucímu prezidentovi a schvaluje jeho politiku, jako náboženskou povinnost.

Za druhé, generálové tvrdí, že vládnutí podporované porozuměním náboženství je mírné, takže všechno, co je proti němu, může být označeno jako extrémistické. To se vztahuje k náboženským platformám nenásilných opozičních hnutí, jako je Muslimské bratrstvo a k násilným *džihádistickým* skupinám. Zatřetí zobrazují prezidenta, jako ochránce důstojné morálky a hodnot, takže odlišné morální koncepce mohou být odsouzeny jako nevhodné pro Egypt. Toto je častý argument adresovaný aktivistům za lidská práva a prodemokratickým organizacím občanské společnosti. A za čtvrté, generálové používají náboženské symboly a prohlášení ve veřejném prostoru k racionalizaci represí a porušování lidských práv. Egypt je tedy znovu, po neúspěšném pokusu o přechod k demokracii zemí s autoritářským režimem.

3 PROCES POLITICKÉ TRANZICE V TUNISKU

3.1 Tranzice během arabského jara v Tunisku

Tunisko je zemí, která zažehla pověstnou jiskru arabských revolucí. Jiskrou je ale doslova brána smrt mladého zelináře Muhammada Búazíziho, který se dne 17. prosince 2010 upálil na protest tuniským úřadům přímo před radnicí města Sídí Bú Zíd (Cole 2014: 126). Tento muž se stal během dne ikonou a symbolem spontánního odporu. Mladí lidé poprvé užili moderních komunikačních prostředků (Facebook, Twitter) stejně, jako tomu bylo později například v Egyptě a začali organizovat masové politické akce. Vycházeli do ulic, aby dali najevo svoji nespokojenost s ekonomickou situací v zemi, nezaměstnaností a se zkorumpovanými státními úředníky. Teprve 28. prosince se k situaci v zemi vyjádřil prezident Ben Alí. Jeho projev s typickou rétorikou o tom, že rozvratné akce pořádají ze zahraničí placení teroristé, kteří využívají mládež k pořádání demonstrací a jen znemožňují slušným lidem klid na práci, se mezi veřejností nesetkal s pochopením. Jeho řeč měla přesně opačný účinek. Protesty ještě více zesílily stejně jako jejich intervence, ovládly celou zemi od hornické Gafsy až po konzervativní Qajruwánu a režim přestal situaci zvládat. Na Burgibově třídě v Tunisu měli milicionáři proti davům zasáhnout, ale většina z nich psychicky nezvládla rozkaz střílet do lidí nebo se k demonstrantům přidávali (Mendel 2015: 189).

Prezident Ben Alí se 10. ledna 2011 chystal v zemi vyhlásit výjimečný stav a s tím související povolání armády, která má plnit rozkazy, spojené s vyhlášeným stavem. O tři dny později ale náčelník generálního štábu armády Rašíd Ammár odmítl nasadit armádní složky proti neozbrojené veřejnosti. V reakci na to 14. ledna prezident Ben Alí abdikoval a v noci prchl do Saúdské Arábie (Alexander 2016: 80).

Po náhlém pádu režimu se okamžitě začala formovat přechodná vláda v čele s premiérem bývalého režimu Muhammadem Ghannúším. Protestující davy ale tušily nedůslednost při prosazování dosavadních výsledků revoluce. Proto svou

neustálou přítomností v centrech měst dávaly najevo, že se nespokojí s ponecháním starých kádrů a exponentů bývalého režimu u moci jen proto, že s pádem dosavadního systému změnili rétoriku. Vláda tedy zrušila dekretem dosavadní a jedinou vládnoucí stranu (Socialistická destúrská strana). Zároveň byla vyhlášena amnestie pro politické vězně (Stepan 2012: 91). Situace se ale vyhrotila, když členové pozměněné dočasné vlády odmítali předat své, už předem ztracené, pozice. Nebyli ochotni rozpustit vládu a předat reálnou moc novým osobám. Mnoho z nich tak činilo z obavy, že jejich nástupci nemají s praktickou politikou žádné zkušenosti. Údajně jim šlo především o kontinuitu předání moci a zachování bezpečnosti a stability státu. Davy protestujících tak vyšly do ulic podruhé a radikalizovaly své požadavky. Pod tlakem sílícího násilí a pouličních nepokojů byl Ghannúší nucen rozpustit kabinet a 27. ledna 2011 byla narychlo jmenována nová vláda pod vedením al-Badží Qáida as-Sabsího, v níž nebyl ani jeden člen bývalé moci (Alexander 2016: 83). Nový kabinet začal připravovat volby do Ústavodárného shromáždění, jejichž termín byl stanoven na 23. října 2011. Na volbě tohoto orgánu mělo záviset, za jakých okolností a kdy se v roce 2012 uskuteční prezidentské volby a kdy bude přijata nová ústava. Nutno ale dodat, že důležitým faktorem pro relativně klidný přechod k demokracii v zemi byla tuniská armáda, která v porevolučním období nijak zvlášť neovlivnila dění ve státě. V Tunisku už v historii měla vždy spíše národní a nepolitický charakter.

V zájmu zajištění základních funkcí státu a také obnovení státní správy, byla vytvořena takzvaná Reformní komise (Muasher 2014: 87). Jejím úkolem bylo vyjednávat na základě konsenzu se zástupci politické a občanské společnosti a na tomto základě ve stylu kulatého stolu formulovat návrhy na politické reformy, které měly zahrnovat jak otázky, týkající se státoprávního uspořádání, tak řešení místních provinčních problémů. Výhodou při vyjednáváním bylo, že tuniská společnost je vcelku homogenní a národní charakter zde nerozdělují kmenové, etnické, náboženské ani regionální zájmy. Konsenzuální princip rozhodování nakonec vedl ke shodě ohledně řízení celého přechodu. Principy budování

demokratického zřízení, určení základních svobod a principy zastupitelské demokracie, byly uznány všemi silami včetně islamistů. Euforii ve společnosti a svobodu slova doprovázela i tvorba nových politických stran a hnutí, jimž výše zmíněná komise dovolila vzniknout a garantovala snahu o zajištění regulérnosti voleb.

Říjnových voleb se zúčastnilo 110 nových subjektů, mezi nimiž se objevilo i několik náboženských stran, inspirovaných Muslimskými bratry, které se ale zároveň zřikaly násilí a hlásily se k demokratickým hodnotám (Mendel 2015: 193). Vítězem voleb se stala Strana obrody (Ennahda) s 44 % (Election Guide 2011). Tato strana, jejíž předsedou byl a je Rašíd al-Ghannúší, byla v devadesátých letech Ben Alího policejním aparátem rozprášena a její ideový vůdce al-Ghannúší musel přehnout do londýnského exilu. Především díky saudskoarabské finanční pomoci, které se al-Ghannúšimu dostalo, mohl rychle obnovit své kdysi ztracené pozice a stát se jedním ze symbolů tuniské revoluce. Strana obrody díky svému ideovému vůdci získala 89 křesel ve 217 členném Ústavodárném shromáždění, čímž se stala nejdůležitější politickou silou v zemi a premiérem se stal bývalý generální tajemník strany Hamadi Džabálí (Stepan 2012: 90). Politické subjekty typu sekularistických stran či ženských organizací si tak začaly uvědomovat, že se zde odvíjí model, kdy se fundamentalistická platforma dostává k reálné moci pomocí demokratických voleb, aniž by se výrazně podílela na revoluci. Strana obrody ale nedosáhla většiny v Ústavodárném shromáždění a následně byla ochotna vytvořit koalici se dvěma sekulárními stranami, a to s al-Marzúqího levicovou stranou Kongres pro republiku a se sociálně demokratickou stranou Ettakatol. Toto koaliční uskupení je také známo pod názvem *Troika* (Alexander 2016: 91).

V prosinci 2011 byl prozatímním prezidentem republiky jmenován Munsif al-Marzúqí, lékař a opozičník Burghiby a Ben Alího a lidskoprávní aktivista. Byl to právě al-Marzúqí, který mírnil charismatického vůdce Strany obrody a aktivisty v jejich jednání. Po několika parlamentních diskusích o znění ústavy al-Ghannúší prohlásil, že jeho strana nemá v úmyslu prosadit do nového ústavního textu právo

šaría v plném rozsahu. Zároveň jak prezident a premiér, tak i ostatní členové vlády, složili přísahu, že po úspěšné fázi tuniského přechodu k demokracii, tedy zejména po dokončení a přijetí nové ústavy, odstoupí ze svých funkcí a dají možnost Tunisánům zvolit si nové vedení (Stepan 2012: 90). Vytvořením nové ústavy byl pověřen parlament, který jmenoval pracovní skupiny podle výsledků voleb. Proces této ústavní komise začal hned přijetím takzvané malé ústavy už v prosinci roku 2011, která ustanovovala právní rámec do doby, než bude přijat nový ústavní dokument.

Proces vytváření nové ústavy se ale zpomalil spolu se silící hospodářskou krizí, která postihla arabské státy, závislé zejména na turistickém ruchu, kvůli „dominovému efektu“ arabských revolucí. Krom přibývajících uprchlíků z Libye, kteří utíkali před válkou, Tunisko značně zatěžoval fakt propustné západní hranice s Libyí, kde se ve velkém začaly pašovat zbraně a munice pro činnost skupin, blízkých al-Qáidě (Mendel 2015: 197). Nová tuniská moc totiž nebyla na podobnou situaci připravena. Vláda se snažila především vybudovat základní mechanismy demokratické moci a vzkřísit národní hospodářství, než aby budovala silný represivní aparát.

Kromě krize hospodářské se objevila i ta politická, protože jak se dalo čekat, mezi sekularisty a fundamentalisty nastaly rozpory při vyjednávání o textu nové ústavy. Jednalo se zejména o články, týkající se práv žen a svobody tisku a v neposlední řadě se diskutovalo o prosazení *šaríí* v ústavním textu, jak si přáli protestující saláfisté z mimoparlamentní opozice. Sřety mezi protestujícími sekularisty a saláfisty v ulicích země naštěstí neskončily žádným násilím ani občanskou válkou. Vládní krize ale pokračovala zejména proto, že unikla nahrávka, týkající se al-Ghannúšího, který prohlásil, že o *šaríu* v ústavě usilovat nebude, ale ve videu se pod tlakem saláfistů vyjadřuje o dlouhodobém cíli Strany obrody ohledně islámského řádu (Alexander 2016: 98–99). Strana nakonec ustoupila ze své dvojité pozice a upřednostnila národní zájmy před stranickými. Právě kvůli nejasnostem, týkajících se postoje strany, odstoupil ze své funkce premiér Džabálí.

Byl nahrazen Alí Laarayedhem, který přinesl vládě koncem října 2013 podepsat rozhodnutí o rezignaci kabinetu do tří týdnů, jelikož nový ústavní text už byl připraven k projednání a přijetí. Nová vláda z roku 2011 totiž slíbila, jak bylo výše řečeno, že v momentě dokončení nové ústavy kabinet rozpustí a budou vyhlášeny nové parlamentní volby. Parlament do předčasných voleb jmenoval prozatímním premiérem Mehdi Džomu, bývalého ministra průmyslu. Později v lednu roku 2014 schválilo Ústavodárné shromáždění novou ústavu. Z 217 poslanců hlasovalo proti návrhu pouze 12, což znamená, že s ní souhlasili i členové Strany obrody, i když si třeba její znění představovali trochu jinak (Mendel 2015: 198). Přesto součástí její preambule je, jak už tomu bývá v arabských republikánských zřízeních, že prezident musí být muslim a že státním náboženstvím je islám. Téhož roku v říjnu se uskutečnily parlamentní volby, které ale vyhrála s 37, 56 % sekularisticky orientovaná strana Tuniská výzva (Nidaa Tounes) a získala tak 86 křesel (Election Guide 2014b). Zakladatel této strany Beji Caid Essebsi nakonec šel do prosincových prezidentských voleb jako kandidát vítězné strany. Ve druhém kole volby porazil protikandidáta a prozatímního prezidenta Munsifa al-Marzúqího (Election Guide 2014c).

Novým premiérem se po únorových volbách stal bývalý ministr vnitra Habíb Síd, jehož vláda ale padla v červenci 2016, tedy po necelých dvou letech úřadování. Sídovi poslanci vyslovili nedůvěru kvůli pomalému zavádění reformem. Do funkce předsedy vlády byl prezidentem Essebsim jmenován Júsufa Šáhida (Česká televize 2016).

3.2 Parlamentní volby

Jak už bylo dříve řečeno, první parlamentní volby proběhly pod taktovkou Reformní komise, která se snažila nahradit zatím neexistující ústavní text nového režimu, podle kterého se měly se volby konat. Komise si pro volbu do Ústavodárného shromáždění v roce 2011 odhlasovala několik bodů, zajišťujících záruky volební spravedlnosti. Učinila tak na základě konsenzu mezi členy

politických stran i občanské společnosti (Stepan 2012: 92). Jedním z hlavních bodů bylo rozhodnutí o vyhlášení voleb do Ústavodárného shromáždění namísto volby prezidenta. Ústředním úkolem tohoto orgánu má být návrh nové ústavy, a proto by si právě voliči měli vybrat své zástupce, kteří budou novou ústavu formovat. V případě upřednostnění volby prezidenta by se mohlo stát (stejně, jako se stalo v Egyptě), že přímo volený prezident si bude uzurpovat velkou část moci a sám bude zasahovat do tvorby nového ústavního textu.

Zvolené Ústavodárné shromáždění by mělo mít pravomoci jako parlament zejména v tom smyslu, že si smí zvolit vládu, která mu bude odpovědná. Parlament tedy bude volen poměrným volebním systémem, který podporuje demokratizační a koaliční důsledky (Gerges 2014: 260). Dále, aby byly volby gendrově vyrovnané, Strana obrody prosadila, aby každý druhý kandidát na listině byla žena. Tím zároveň chtěla přitáhnout k volebním urnám i ženské voliče a ženská hnutí, která mají v Tunisku, jako v jedné z mála arabských zemí, silnou tradici. Voleb se nakonec zúčastnilo 49 % oprávněných voličů (Election Guide 2011).

Aby byla zajištěna důvěra ve výsledek voleb, byla vytvořena Nezávislá volební komise. Do země byli pozváni i nezávislí mezinárodní volební pozorovatelé a byly jim uděleny rozsáhlé monitorovací výsady (Stepan 2012: 93). To položilo základ pro úspěšný průběh říjnových voleb v roce 2011. Ty vyhrála již zmiňovaná Strana obrody Rašída Ghannoušího s 89 získanými křesly. Následovala je liberální strana Kongres pro republiku s 30 křesly a lídrem Munsifem al-Marzúqím a nakonec sociálně demokratická strana Ettakatol s 20 mandáty (Gerges 2014: 261). Islámská strana obrody sice nezískala většinu a musela tak utvořit koalici s dalšími dvěma liberálními celky. Stěžejní pro tuniský přechod ale byla ochota Ghannoušího strany s liberály vyjednávat na základě konsenzu.

Nicméně nastupující vláda omezila své úřadující období do doby, než bude dokončena nová ústava. Koncem roku 2013 se tak s menším zpožděním stalo, ústava byla přijata a následně byly vyhlášeny předčasné volby. Ty se uskutečnily

26. října 2014 a zúčastnilo se jich více než 9 tisíc kandidátů. Volby ale tentokrát proběhly dle nového ústavního zákona na základě poměrného volebního systému (Council of Europe 2014: 21). Voleb do Lidového shromáždění se zúčastnilo 66 % voličů, kteří vítězem stranického klání zvolili sekularistickou stranu Tuniská výzva, které s 85 mandáty unikla parlamentní většina (Alexander 2016: 101). Strana obrody se umístila jako druhá a získala 69 mandátů a jelikož ostatní sekularistické strany získaly jen pár hlasů, Ghannouših Strana obrody tak měla silnou vyjednávací pozici ohledně koalice. I když Tuniská výzva ve své kampani slibovala, že s fundamentalistickou stranou, jako je Strana obrody se spojovat nebude, nakonec ji nezbylo nic jiného, než se do budoucna připravit na konsenzuální vyjednávání na půdě parlamentu.

Co se týče průběhu porevolučních parlamentních voleb z pohledu mezinárodních volebních pozorovatelů z Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE), tak ty byly hodnoceny, jako položené pevného základního kamene pro budoucí demokratický systém (Organization for Security and Co-operation in Europe 2011). Volby v roce 2011 i 2014 pozorovatelé ohodnotili jako skutečně svobodné. Kampaně provázelo spravedlivé mediální pokrytí a voliči si vybírali z velkého počtu stranických seznamů. Den voleb byl pak hodnocen jako klidný a pořádaný a sčítání hlasů bylo obecně vnímáno, jako čestné (National Democratic Institute 2014).

3.3 Prezidentské volby

První prezidentské volby byly také vyhlášeny až po přijetí nové ústavy, a to 23. listopadu 2014. Tou dobou probíhalo první kolo voleb a 62 % voličů poslalo do následující druhé volby kandidáty Beji Caida Essebsiho a Munsifa al-Marzúqího. Druhé kolo voleb vyhrál 21. prosince kandidát Tuniské výzvy Essebsi s 56 % (Alexander 2016: 100). Svého protikandidáta, do té doby prozatímního prezidenta země, porazil o 12 %. Druhého kola volby se zúčastnilo

59 % voličů, kteří stejně jako v parlamentních volbách, tak i v té prezidentské, ukázali, že preferují sekularistické kandidáty, kteří slibují liberální směřování země. Podle mnohých pozorovatelů měly právě první svobodné prezidentské volby zakončit proces demokratizace v Tunisku, který nastartoval v roce 2011 (Česká televize 2014).

Tuniské prezidentské volby byly mezinárodními nezávislými pozorovateli označeny jako transparentní. Den voleb byl podle pozorovatelů dobře organizován a malé incidenty, které ho provázely, byly izolované, a tudíž bylo nepravděpodobné, aby výsledek voleb ovlivnily. Předvolební kampaň byla též označena jako dostačující a zcela pokryla území Tuniska (National Democratic Institute 2014).

3.4 Ústavní změny

Výhodou Tuniska bylo, že rámec transformace ústavních principů nebyl určován žádnou externí autoritou typu armáda či zbylými elitami starého režimu (Hesová 2013: 126). Ústavní komise, složená podle výsledků parlamentních voleb tak, aby se v ní promítlo co nejvíce preferencí občanů, si s vypracováním textu ústavy dávala načas. Po dvou letech příprav a kompromisů ústava zřejmě splnila svůj účel, jelikož ji většina pozorovatelů považuje za jeden z nejprogresivnějších ústavních textů arabského světa (The Guardian 2014b). Ústava má být nositelkou konsenzu a budoucí demokracie, založené na právech a rovnosti.

Text představuje Tunisko jako občanskou demokratickou společnost, jejíž práva nejsou založena na islámském právu (Council of Europe 2014: 6). Všech 28 článků se mino jiné zaručuje ochranu práv občanů, včetně ochrany před mučením. Dále pak právo na spravedlivý soudní proces a v neposlední řadě i svobodu vyznání. Text také zaručuje rovnost mužů a žen před zákonem a závazek ze strany státu na ochranu ženských práv. Též je garantována suverenita tuniského lidu prostřednictvím pravidelného střídání u moci prostřednictvím svobodných voleb.

3.5 Konsolidace demokracie

Přes všechny dramatické události v posledních porevolučních pěti letech je momentální situace v zemi považována za úspěch a chloubu tuniského národa. V porovnání s ostatními arabskými zeměmi se Tunisko může pyšnit největším a nejprogressivnějším vývojem v oblasti lidského rozvoje. Ten zahrnuje jak růst střední třídy, vzdělání a zdravotnictví, tak i postavení žen ve společnosti. S demokratickou výzvou ale přichází i boj s korupcí, terorismem, nezaměstnaností mladých lidí, která se pohybuje okolo 40 %, a také špatné vyhlídky na hospodářský růst (The Conversation 2016). V roce 2015 bylo totiž tuniské hospodářství výrazně zasaženo několika teroristickými útoky, které se dotkly klíčových hospodářských odvětví, jako je turistický ruch a doprava. Cílem těchto útoků bylo rovněž přerušit konsolidaci politické transformace (Eur-lex 2016). Po útoku na členy prezidentské gardy byl tuniský prezident nucen prodloužit výjimečný stav v zemi o další tři měsíce (Jewish Policy Center 2017).

Útoky měly nepříznivý dopad na hospodářské oživení, které země začala zažívat. Tunisko také neustále čelí opětovné eskalaci konfliktu v Libyi. Přes libyjskou hranici se kromě ropy a potravin pašují také zbraně pro teroristy. Je tedy očividné, že reforma bezpečnostního sektoru je nezbytná, avšak vláda do ní nechce investovat v těžkém období, kdy se Tunisko snaží investovat především do reformy veřejného sektoru (The Conversation 2016). Země se zavázala ke zlepšení transparentnosti ve svém administrativním systému, vytvoření otevřeného rozpočtového systému, investice do projektů veřejné infrastruktury a regulaci přírodních zdrojů. V neposlední řadě se reformy týkají i soudního systému a bezpečnostních sil. Konsolidace demokracie v zemi je důležitá, jak pro domácí území, tak pro celý region. Klíčové pro tuniskou demokracii ale bude, jak se reformní úsilí popere se kolísavou ekonomikou. Dá se ale říci, že „jasmínová revoluce“ položila základy pro nový demokratický systém, který je podle mnoha pozorovatelů modelem hodným následování (Alexander 2016: 154).

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo prozkoumat proces politické tranzice dvou případových studií, a to Egypta a Tuniska. Srovnáním komparačních kritérií se pokusím ukázat, v čem se tento proces v obou zemích podobal, či lišil.

První komparační kritérium se zaměřuje na to, zda *představovaly jednotlivé případové studie stejný typ tranzice*. V případě aplikace Huntingtonovi (2008) teorie lze tvrdit, že Egypt i Tunisko prošly stejným typem tranzice, a to *výměnou (replacement)* (Huntington 2008: 140–147). V obou zemích se totiž jednalo o kolaps autoritářského režimu, způsobeného zejména ekonomickou situací v zemi, na kterou reagovaly davy v ulicích. Po odstranění dosavadních vládnoucích elit z politického života se moci chopily opoziční síly, které neměly podíl na vládě. Typické jsou dohody mezi elitami opozice. V tomto případě mělo Tunisko jasně snadnější cestu, než Egypt. Zásahu na tomto faktu má paradoxně jeho předchozí režim, jehož poslední dva prezidenti vybudovali politický systém, který podporoval organizace a hnutí v občanské společnosti (Alexander 2016: 154). To totiž umožnilo participaci občanů na politickém životě a byli tak ve spojení s legálními i nelegálními opozičními stranami režimu. Po pádu Ben Alího pak lídři opozice vybudovali napříč ideologickým spektrem vazby navzájem mezi sebou a ty jim nakonec pomohly spolupracovat na náročných částech tranzice. Zato v případě Egypta, kde participace v občanských spolcích či sdružení nebyla možná, se jen těžko hledali opoziční lídři, kteří by byli schopni převzít mocenské struktury. V egyptské společnosti měla vždy výsadní postavení armáda, proto také bezprostředně po pádu režimu vznikla Nejvyšší rada ozbrojených sil, která vyhlásila postupný transformační proces v zemi.

Pokud ale aplikuji na obě případové studie typologii Karlové a Schmittera (1991), pak se typy tranzice v obou zemích neshodují. V případě Egypta se jedná o přechod *vnucením* (Karl 1991: 33–37), kdy jsou hlavním aktérem nedemokratické elity, které užívají jednostranné síly, aby dosáhly změny režimu. Nejvyšší rada ozbrojených sil sice vyhlásila komisi pro přepracování některých článků staré

ústavy, aby mohl tranziční proces dále pokračovat, avšak členy komise byli vesměs staří matadoři Mubáarakova režimu (Mendel 2015: 211). Bez konsenzuálního dialogu s liberály a sekularisty byly nakonec ústavní změny předloženy rovnou veřejnosti a schváleny v lidovém referendu.

Naopak Tunisko je jasným případem *reformy* (Karl – Schmitter 1991: 275), kde se na přechodu podílí masy a k vyjednávání s elitami užívají kompromisu. Davy v ulicích nedopustily, aby u moci zůstal kdokoli z bývalého režimu a na vedoucí pozice byli prozatímně umístěni opoziční lídři. Vyjednáváním se všemi vrstvami občanské a politické společnosti se postupně začal tvořit mechanismus k přeměně systému. Na základě kompromisu náboženské strany ustoupily od uplatnění zvláštních nároků v právu (jako například, že *šaría* by mohla nahradit lidská práva). Naopak sekulární strany neodmítly právo věřících občanů demokraticky formulovat své hodnoty v občanské i politické společnosti (Stepan 2012: 94).

Pokud se ale zaměřím na fáze přechodu k demokracii, pak je znatelné, že zejména v počátečních fázích tranzice jdou obě případové studie stejnou cestou, až ve zlomových fázích se jejich trajektorie rozdělují. V případě Rustowovi etapizace se zpočátku Egypt a Tunisko shodují v *přípravné fázi* (Rustow 1970: 352), kde se utlačovaná sociální skupina postavila stávajícímu nedemokratickému režimu. Frustrované davy vytvářely koordinované akce a spojovaly se s elitami za účelem vytvoření nového systému. Avšak pouze v Tunisku se jim podařilo zvládnout vrcholnou fázi etapy tak, že jednotliví aktéři uznali svou rozdílnost, ale zároveň zůstali jednotní, aby mohli úspěšně vyřešit problém tranzice.

Z obou případových studií lze klasifikovat *rozhodující fázi* (Rustow 1970: 355) pouze u Tuniska, a to proto, že v Egyptě nebylo užíváno příliš konsenzuálních a demokratických postupů při vyjednávání o budoucích formách politických mechanismů v novém systému. Naopak Tunisko demokratické postupy užívalo, proto se při vyjednávání prosadily i náboženské struktury spolu s demokratickými. Bylo užito „uvážlivého konsenzu“, který se vyznačuje, jak už bylo dříve zmíněno,

ochotou jednat tak, aby uspokojení dosáhli všichni zúčastnění. V praxi jsou tyto kompromisy dobře vidět v tuniské ústavě, která deklaruje občanskou společnost řídicí se právem, rovnost mezi muži a ženami, svobodu projevu a vyznání. Zároveň ale ústava prohlašuje, že státní náboženství je islám a stát se zavazuje bránit toto náboženství a jeho posvátnost, což poukazuje na kompromis, který vznikl při řešení obsahu nové ústavy (Alexander 2016: 157). Tunisko se tak dostává i do poslední Rustowovi (1970: 358) fáze, a to *uvykací*, jelikož se politici i občané snaží dohodnutý způsob chodu systému aplikovat i na další problémy a záležitosti v zemi.

V případě Przeworského (1991) etapizace si fázi *liberalizace* (Przeworski 1991: 57) prošly oba zkoumané subjekty. Se sílicími protesty a demonstracemi v obou zemích musely dosavadní vládní struktury povolovat své otěže a přistupovat na liberálnější řešení. Jakmile se ale systém více otevřel, občanská společnost v obou zemích pokračovala v organizovaném nátlaku na režim. Egypt i Tunisko se vydaly stejnou cestou možného vyústění *liberalizační fáze*, a to směrem *přechodu* k demokracii, kdy liberální křídla režimu spojila své síly s umírněnou opozicí za účelem prosazení reformem.

U Przeworského druhé etapy *demokratizace* (1991: 70) se Egypt vydává jinou cestou přechodu nežli Tunisko. Proces demokratizace má navazovat na úspěšnou liberalizaci, ale proces demokratizace je závislý na strategiích, volených jednotlivými aktéry. Krátce po egyptské revoluci se zdálo, že aktéři v přechodové fázi zvolí takovou strategii, která zachová autoritářský režim. Stává se tak, pokud umírněná část liberálů a reformátoři z řad elit starého režimu nejsou schopni spolupracovat zejména proto, že jsou oba celky stále vázání na radikály a tvrdou linii. S armádním převratem v roce 2013 se ale změnila i strategie aktérů. Nová strategie byla založena na dohodě mezi umírněnými liberály a reformátory z řad elit, kteří ale byli neustále ve spojení se stoupenci tvrdé linie. V režimu ale stále přetrvávaly předchozí liberalizační tendence, pak se tedy dá hovořit o Egyptě jako o autoritářském režimu s jistým uvolněním.

V případě strategie Tuniska vznikla aliance složená z reformního křídla starého režimu a umírněnými zastánci opozice. Bývalá elita režimu se zasadila o poklidné předání moci do rukou umírněných liberálů a zároveň se snažili zachovat stabilitu a bezpečnost země. Vzniká takzvaná *demokracie se zárukami*, která je pro zavedení stabilní demokracie nejpříznivější. Tunisko si nakonec vybralo systém politických stran, které hrají hlavní roli ve formování politik, jelikož reprezentují zájmy občanů (Alexander 2016: 159).

Ač průběh revolucí v obou zkoumaných zemích probíhal dosti podobně, to samé už se nedá říci o typech tranzice, kterou si oba zmiňované subjekty prošly. Egypt a Tunisko se zcela shodují jen v jedné ze čtyřech užitých typologií přechodu k demokracii. Naprostá shoda tedy panovala v případě Huntingtonovy (2008) typologie, která se ale příliš nezabývá strategiemi, které si pro přechod volí samotní aktéři. U typologie Karlové a Schmittera (1991) se proces přechodu k demokracii neshoduje vůbec, naopak u fází Rustowa (1970) a Przeworského (1991) je jasně vidět shoda v počátečních fázích tranzice, ale ve zlomových okamžicích se zkoumané subjekty začaly rozcházet a každý tak mířil jiným směrem k uzavření přechodu.

Jako druhé komparační kritérium jsem zvolila, zda *bylo dosaženo adekvátní dohody o politických procedurách týkajících se vytvoření nové vlády*. Odpověď na toto kritérium považuji za důležitou, jelikož už v počáteční fázi tranzice může nastínit, jakým směrem se celý proces bude ubírat. Pro vytvoření nové vlády jsou nutné volby, které v obou zemích po pádu režimu proběhly. V Tunisku sice vyhrála již několikrát zmiňovaná islamistická Strana obrody, ale byla následovaná hned dvěma liberálními celky, se kterými ochotně utvořila vládní koalici, tudíž byla dohoda o budoucí vládě zcela adekvátní demokratickému režimu. V Egyptě vyhrály s velkým náskokem umírnění a radikální fundamentalisté, kteří ve své vládě prosazovali spíše členy Muslimských bratří či saláfisty ze strany Núr, než aby brali ohledy na liberální koalici, která ve volbách dosáhla na pouhých 13 % (Muasher 2014: 51). Egyptské události po parlamentních volbách tak jasně

ukazují, že liberalizace, může být bez demokratizace, stejně jako na to upozorňují Stepan a Linz (1996: 3).

Ve třetím komparačním kritériu si kladu dotaz, zda *mají vlády moc vytvořit nové výstupy politiky nezávisle na jiném orgánu*. Jak už mohlo být výše v textu zřetelné v případě Egypta je odpověď na toto komparační kritérium negativní. S posílením pravomocí prezidenta a armády v nové egyptské ústavě se země po krátkém pokusu o přechod k demokracii ocitla v období vojenského zřízení. V zemi tak vládou bezpečnostní složky spolu se zpravodajskými službami (Hamzawy 2017). Vliv na vládu jiné nežli exekutivní, legislativní či soudní složky je tedy očividný. Naopak v tuniském případě jsou politické výstupy vlády v souladu s demokratickým systémem a právem kontrolovaným nezávislým soudnictvím (Organization for Security and Co-operation in Europe 2011).

Další komparační kritérium, kterým se zabývám, zní, zda *byly parlamentní volby rovné, tajné, všeobecné a svobodné*. Případ Egypta splňuje alespoň tři výše zmíněná volební kritéria jen v případě prvních porevolučních parlamentních voleb v roce 2012. Kritérium rovnosti volby lze zpochybnit u příkladu zmíněného mezinárodními pozorovateli, a to kvůli nemožnosti kontrolovat převoz volebních hlasů v urnách do sčítací místnosti (Polochová 2012). Celkově ale byly volby hodnoceny kladně, oproti druhým parlamentním volbám, které mezinárodní pozorovatelé hodnotili jako faktor oslabující demokratičnost systému, jelikož nebyla dodržena žádná ze zmíněných volebních kritérií (Democracy International 2016).

Případová studie Tuniska naopak ukázala, že se demokratický systém v zemi stále více upevňuje, jelikož se věrohodnost a demokratičnost od prvních porevolučních voleb v roce 2011 dokázala přenést i na druhé parlamentní volby v roce 2014. Mezinárodní pozorovatelé hodnotí volby jako opravdu svobodné a demokratické (National Democratic Institute 2014). Podle mnohých pozorovatelů jsou právě tyto rovné, tajné, všeobecné a svobodné volby, základním stavebním kamenem pro úspěch tuniské konsolidace demokracie.

Páté komparační kritérium se také týká voleb, avšak prezidentských. *Byly prezidentské volby rovné, tajné, všeobecné a svobodné?* Odpověď na toto kritérium bude téměř kopírovat předchozí studii o věrohodnosti parlamentních voleb v obou případových studiích. První egyptské prezidentské volby v roce 2012 byly pozorovateli shledány jako svobodné a všeobecné, avšak ne zcela rovné a tajné. Jak už bylo dříve řečeno, věrohodnosti prezidentské volby uškodilo zejména druhé kolo, které doprovázely negativní faktory typu údajného nakupování hlasů, volební agitace ve volebních místnostech nebo falešné hlasy (Rieger 2015). Přesto byl vítěz voleb, Muhammad Mursí, považován za demokraticky zvoleného prezidenta.

Co se týče druhé a zároveň předčasné volby egyptského prezidenta v roce 2014, zde mezinárodní pozorovatelé zdůraznili, že při volbách byla porušena práva, která pramení z ústavy, proto prezidentskou volbu nelze hodnotit jako svobodnou a rovnou (Rieger 2015). Také značná část politické obce volby bojkotovala, a tím umožnila drtivé vítězství as-Sísího.

Tunisko si s volbou prvního porevolučního prezidenta počkalo až po přijetí nové ústavy, aby byl nový prezident zvolen řádně dle dané a pevné legislativy země. Volba byla podle mezinárodních pozorovatelů rovná, tajná, všeobecná i svobodná a malé incidenty, které se v průběhu volby odehrály, neměly sebemenší vliv na její výsledek (National Democratic Institute 2014). Tak se v roce 2014 stal Beji Caida Essebsiho prvním demokratickým prezidentem Tuniska.

Demokratičnost země však není podmíněna svobodnými volbami. Proto se v dalším komparačním kritériu zabývám tím, *zda ústavní změny splňují základní demokratická kritéria, jako jsou účinná participace, volební rovnost, poučené porozumění, kontrola nad nastolováním témat k projednávání a zapojení všech dospělých* (Dahl 2001: 39–40).

První porevoluční egyptská ústava z roku 2012 nesplňovala mnoho základních demokratických kritérií. Například lidská práva byla posílena jen částečně a práva

žen také nebyla dostatečně chráněna (Hesová 2013: 131). Rovnost občanů a ochrana menšin se v ústavě nijak zvláště neobjevovala, naopak v ní byla posilována práva muslimských duchovních (IDEA 2012: 1–4). Nastolení agendy v zemi či rovný přístup všech k rozhodování o dění v zemi také mohl ovlivnit článek o politických stranách, který zakazoval politické strany identifikující se podle původu, pohlaví či náboženského vyznání (IDEA 2012: 5). Ústava tedy nebyla velkým úspěchem na cestě k demokracii. Díky vojenskému puči byla ale ústava zrušena a v roce 2014 byla přijata nová. Ta značně posiluje lidská práva a zaručuje dodržování smluv o lidských právech a svobodách (The Guardian 2014a). Také slibuje rovnoprávnost všech občanů a dokonce pokrývá i ochranu menšin (Comparative Constitutions Project 2016: 51). Nová ústava tak splňuje všechna základní demokratická kritéria. Problém se ale může vyskytnout při samotném dodržování ústavy ze strany vedení státu.

Jak už tomu bylo v několika předešlých komparačních kritériích, Tunisko ve své ústavě splňuje všechna základní demokratická kritéria tak, aby zajistila všem občanům rovný přístup k účasti na rozhodování. Ústava garantuje suverenitu tuniského lidu a pravidelné střídání představitelů moci prostřednictvím svobodných voleb. Všechny ústavní články zahrnují ochranu práv a svobod občanů. Samotná tvorba ústavního textu dokazuje participaci a kontrolu občanů, kteří s pomocí ústavní komise mohli do ústavního textu prosazovat své preference. Samozřejmostí jsou i články o rovnoprávnosti a rovnosti mužů a žen před zákonem (Council of Europe 2014: 6).

Mou poslední a zároveň nejdůležitější otázkou pro mou komparační studii je, zda je *v obou případových studiích demokratický systém konsolidovaný?* Jak bylo v této práci dříve uvedeno, proces ukončení přechodu k demokracii je definován třemi podmínkami podle autorů Linze a Stepana (1996: 3). Prvním kritériem je, zda bylo dosaženo odpovídající dohody o politických procedurách, týkající se vytvoření zvolené vlády. Tuto otázku jsem v předchozích textu použila jako samostatné komparační kritérium. Předchozí rozbor tohoto kritéria jasně ukázal,

že případ Egypta, kde vítězní fundamentalisté odmítli vytvořit koalici s liberály, si po volbách diktovali vlastní pravidla bez ohledu na liberální proud. Vítězové druhých parlamentní voleb jsou součástí „pro-armádního“ proudu země a tudíž naklonění prezidentu as-Sísímu a namísto spolupráce, je nevládní opozice spíše likvidována. Naopak Tunisko vytvořilo islamisticko-liberální vládní koalici, a tudíž byla dohoda o budoucí vládě zcela adekvátní demokratickému režimu (Muasher 2014: 51).

Druhé kritérium týkající se ukončení přechodu k demokracii se zabývá tím, zda vláda získala moc pomocí svobodných a všeobecných voleb (Linz – Stepan 1996: 4). Jak bylo v podkapitolách o parlamentních volbách popsáno, egyptské volby byly považovány za svobodné a všeobecné pouze v roce 2012. V posledních volbách roku 2015 byly mezinárodními pozorovateli shledány různé faktory ovlivňující důvěryhodnost voleb, a proto nelze předpokládat, že z nich vzešla vláda získala moc demokraticky (Democracy International 2016). Co se týče průběhu dosavadních porevolučních voleb v Tunisku, tak ty byly pozorovateli shledány svobodnými a všeobecnými (National Democratic Institute 2014). Proto jsou vzešlé vlády z těchto voleb považovány za legitimní.

Poslední kritérium, které jsem také položila, jako samostatnou komparační otázku, se táže, zda má vláda moc vytvořit nové výstupy politiky, pokud exekutiva, legislativa a soudní moc (které jsou vytvořeny novou demokracií) nesdílí moc s dalším orgánem *de iure*. Se zavedením armádního režimu v Egyptě a s posílením pravomocí prezidenta as-Sísího je moc v rukou hlavy státu a bezpečnostních složek (Hamzawy 2017). Asi už bez překvapení je úplným opakem tuniský případ, kde jsou politické výstupy vlády v souladu s demokratickým systémem (Organization for Security and Co-operation in Europe 2011).

Tyto tři podmínky jasně ukázaly, že k ukončení přechodu k demokracii došlo pouze v jedné ze dvou zkoumaných případových studií, a to v Tunisku. Egyptský proces přechodu k demokracii se převrátil v nastolení nového liberálnějšího autoritářského režimu (Hamzawy 2017). Naopak Tuniský proces tranzice byl

úspěšně dokončen a mohl tak nastat samostatný proces konsolidace. Ten je charakterizován také třemi dimenzemi, které se navzájem prolínají. Jsou to *behaviorální, subjektivní a ústavní dimenze* (Linz – Stepan 1996: 6). *Behaviorální dimenze* se shoduje se situací v Tunisku, protože se žádný z významných národních, sociálních, ekonomických, politických ani institucionálních aktérů nepokouší dosáhnout svých cílů vytvořením nedemokratického režimu, a také se nesnaží narušit integritu státu. Pro *subjektivní dimenzi* je podmínkou, aby většina veřejného mínění byla přesvědčena, že řízení státu skrze demokratické instituce a procedury je tou nejvhodnější cestou. Tuto dimenzi tuniská společnost potvrzuje využíváním liberálních principů a svobod v každodenním životě. A poslední dimenzí je *ústavní*. Ta je také nutná k tomu, aby demokracie ve státě mohla být považována za konsolidovanou. Tato fáze pozoruje, zda si vládní i nevládní síly osvojily řešení konfliktů pomocí procedur, které jsou na základě nového demokratického procesu. O tom v Tunisku svědčí fakt, že se tato země momentálně pyšní největším a nejprogresivnějším vývojem v oblasti lidského rozvoje, který se týká ekonomiky, vzdělání, zdravotnictví a postavení žen ve společnosti (Alexander 2016: 154).

Shrneme-li výše zmíněné poznatky týkající se obou případových studií, pak můžeme konstatovat, že proces přechodu k demokracii se u Egypta a Tuniska lišil téměř od zahájení tranzičního procesu. Každá ze studií se ubírala jiným směrem, což jen dokazuje, že liberalizace ve státním systému či snaha o přechod k demokracii, nemusí vždy končit konsolidovanou demokracií. Tunisko je zatím na dobré cestě k upevnění demokratického systému v zemi a je považováno za vzor pro budoucí nedemokratické země pokoušející se o přechod k demokracii (Alexander 2016: 154).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY, PRAMENŮ A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

Alexander, Chistopher (2016). *Tunisia. From stability to revolution in the Maghreb* (New York: Routledge).

Bareš, Ladislav – Veselý, Rudolf a kol. (2009). *Dějiny Egypta* (Praha: Lidové noviny).

Brown, Nathan J. (2016). The transition from Mubarak's fall to the 2014 presidential elections. In: Hokayem, Emile – Taha, Hebatalla. *Egypt After the Spring: Revolt and Reaction* (London, Routlrdge), s. 15–31.

Cole, Juan (2014). *The New Arabs. How the Millennial Generetion Is Changing the Middle East* (New York: Simon &Schuster).

Comparative Constitutions Project (2016). *Constitution of The Arab Republic of Egypt* (https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014.pdf, 2. 12. 2016).

Council of Europe (2014). *The Constituion of the Tunisian Republic* (<http://www.venice.coe.int/files/Constitution%20TUN%20-%2027012014.pdf>, 2. 12. 2016).

Česká televize (2014). *Tunisko míří k demokracii: Prezidentem bude sekularista* (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1003981-tunisko-miri-k-demokracii-prezidentem-bude-sekularista>, 24. 3. 2017).

Česká televize (2016). *Tunisko má nového premiéra. Odchod jeho předchůdce proběhl demokraticky* (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1867899-tunisko-ma-noveho-premiera-odchod-jeho-predchudce-probehl-demokraticky>, 23. 3. 2017).

Česká televize (2017). *Lidská práva upadají, píše diplomacie USA. Česku vyčítá dlouhé zadržování migrantů* (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/2050302-lidska-prava-upadaji-pise-diplomacie-usa-cesku-vycita-dlouhe-zadrzovani-migrantu>, 18. 4. 2017).

Český rozhlas (2015). *V Egyptě skončily volby. Parlament zřejmě ovládnou stoupeni prezidenta Sisiho* (http://www.rozhlas.cz/zpravy/blizkyvychod/_zprava/v-egypte-skoncily-volby-parlament-zrejme-ovladnou-stoupeni-prezidenta-sisiho--1557138, 12. 4. 2014).

ČTK (2011). *Egyptská policie střílela do demonstrantů* (http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/afrika/egyptska-policie-strilela-do-demonstrantu-cesti-turiste-jsou-v-poradku_192509.html, 16. 3. 2017).

Dahl, Robert (2001). *O demokracii: průvodce pro občany* (Praha: Portál).

Democracy International (2016). *Egypt International Election Observation Mission* (<http://democracyinternational.com/projects/egypt-international-election-observation-mission/>, 18. 4. 2017).

Di Palma, Giuseppe (1980). Founding Coalitions in Southern Europe: Legitimacy and Hegemony. *Government and Opposition* 1980 (15), s. 162–189.

Dvořáková, Vladimíra – Kunc, Jiří (1994). *O přechodech k demokracii* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Echo24 (2016). *Al: ,Oficiálně neexistuješ‘. Egypt unáší a mučí lidi, dokonce i děti* (<http://echo24.cz/a/wHdyW/ai-oficialne-neexistujes-egypt-unasi-a-muci-lidi-dokonce-i-deti>, 18. 3. 2017).

Election Guide (2011). *Election for Al-MajlisAl-Watani At-Ta'ss' (Tunisian Constituent Assembly)* (<http://www.electionguide.org/elections/id/1608/>, 23. 3. 2017).

Election Guide (2012a). *Election for President. Arab Republic of Egypt* (<http://www.electionguide.org/elections/id/2242/>, 18. 3. 2017).

Election Guide (2012b). *Referendum* (<http://www.electionguide.org/elections/id/201/>, 25. 3. 2017).

Election Guide (2014a). *Election for President. Arab Republic of Egypt* (<http://www.electionguide.org/elections/id/2787/>, 18. 3. 2017).

Election Guide (2014b). *Election for Majlis Nawwab Ash-Sha'ab (Tunisian Assembly of People's Representatives)* (<http://www.electionguide.org/elections/id/2746/>, 23. 3. 2017).

Election Guide (2014c). *Election for President* (<http://www.electionguide.org/elections/id/2826/>, 23. 3. 2017).

Election Guide (2015). *Election for Majlis Al-Sha'b (Egyptian People's Assembly)* (<http://www.electionguide.org/elections/id/2840/>, 19. 3. 2017).

Evropský parlament (2014). *Usnesení Evropského parlamentu ze dne 6. února 2014 o situaci v Egyptě* (<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2014-0100&language=CS>, 18. 3. 2017), s. 1–7.

Eur-lex (2016). *Rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/1112 ze dne 6. července 2016 o poskytnutí další makrofinanční pomoci Tunisku* (<http://www.eurlex.cz/dokument.aspx?celex=32016D1112>, 20. 4. 2017).

Feuer, Sarah (2017). *Tunisia's Bumpy Road to Democracy. Jewish Policy Center. 2017* (<https://www.jewishpolicycenter.org/2017/01/04/tunisia-bumpy-road-democracy/>, 20. 4. 2017).

Gerges, Fawaz A. (2014). *The New Middle East. Protest and Revolution in the Arab World* (New York: Cambridge University Press).

Girgle Patrik (2007). *Tunisko* (Praha: Libri).

Goldberg, Ellis (2016). Courts and police in revolution. In: Hokayem, Emile – Taha, Hebatalla. *Egypt After the Spring: Revolt and Reaction* (London, Routledge), s. 33–52.

Gombár, Eduard (2009a). Moderní Egypt. In: Bareš, Ladislav – Veselý, Rudolf – Gombár, Eduard, *Dějiny Egypta* (Praha: Lidové noviny), s. 383–539.

Gombár, Eduard (2009b). Soudobý Egypt. In: Bareš, Ladislav – Veselý, Rudolf – Gombár, Eduard, *Dějiny Egypta* (Praha: Lidové noviny), s. 547–687.

Gombár, Eduard (2012). Arabské revoluce – nástup demokracie nebo islamismu?. In: Weigl, Jiří, *Arabské jaro rok poté* (Praha: Centrum pro politiku a ekonomiku), s. 27–36.

Hamzawy, Amr (2017). Legislating Authoritarianism: Egypt's New Era of Repression. *Carnegie Endowment for International Peace*. 16. 3. 2017 (<http://carnegieendowment.org/2017/03/16/legislating-authoritarianism-egypt-s-new-era-of-repression-pub-68285>, 18. 4. 2017).

Havlická, Kateřina (2016). V Egyptě je hůř než za Mubaraka, lidé mizí beze stopy, říká politoložka. *iDNES.cz*. 9. 2. 2016 (http://zpravy.idnes.cz/egypt-rozhovor-helena-burgrova-arabske-jaro-fm5-/zahranicni.aspx?c=A160207_212012_zahranicni_kha, 18. 4. 2017).

Hesová, Zora (2013). Liberální dilemata po arabských revolucích. In: Beránek, Ondřej. *Arabské revoluce: demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady* (Praha: Academia), s. 114–141.

Hospodářské Noviny (2015). *Ve druhé etapě voleb v Egyptě vyhráli spojenci prezidenta. K urnám přišla třetina voličů* (<http://zahranicni.ihned.cz/afrika/c1-64904740-ve-druhe-etape-voleb-v-egypte-vyhrali-spojenci-prezidenta-k-urnam-prisla-tretina-volicu>, 19. 3. 2017).

Huntington, Samule P. (2008). *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století* (Brno: CDK).

IDEA (2012). *The New Constitution of the Arab Republic of Egypt* (<http://constitutionaltransitions.org/wp-content/uploads/2013/05/Egypt-Constitution-26-December-2012.pdf>, 25. 3. 2017).

iDNES (2012). *Káhira byla proti nové ústavě, najít stoupence Mursiho je problém* (http://zpravy.idnes.cz/egypt-referendum-islamiste-dfv-/zahranicni.aspx?c=A121215_144856_zahranicni_pul, 25. 3. 2017).

Karl, Terry (1991). Getting to Democracy: Plenary Session II. In: National Research Council: *The Transition to Democracy* [Proceedings of a Workshop], s. 29–40, dostupné na: <https://www.nap.edu/read/1755/chapter/1> (4. 3. 2017).

Karl, Terry – Schmitter, Phillippe (1991). Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe. *International Social Science Journal* 43 (2), s. 275–276.

Lidové noviny (2014). *Egyptským prezidentem byl zvolen generál Sisi, dostal přes 90 procent* (http://www.lidovky.cz/egyptsky-prezidentem-byl-zvolen-general-sisi-dostal-pres-90-procent-111-/zpravy-svet.aspx?c=A140529_075938_ln_zahranici_ele, 25. 3. 2017).

Linz, Juan J. – Stepan, Alfred (1996). *Problems of democratic transition and consolidation* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press).

Lipset, Martin S. (1960). *Political Man* (New York: Doubleday & Company).

Mainwaring, Scott – Viola, Eduardo (1985). Transition to Democracy: Brazil and Argentina in the 1980's. *Journal of International Affairs* 1985 (2), s. 193–219.

Mendel, Miloš (2015). *Arabské jaro* (Praha: Academia).

Moore, Barrington Jr. (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (Boston: Beacon Press).

Muasher, Marwan (2014). *The second Arab awakening : and the battle for pluralism* (New Haven: Yale University Press).

National Democratic Institute (2014). *Final Report on the 2014 Legislative and Presidential Elections in Tunisia* ([https://www.ndi.org/sites/default/files/Tunisia%20Election%20Report%202014_EN_SOFT%20\(1\).pdf](https://www.ndi.org/sites/default/files/Tunisia%20Election%20Report%202014_EN_SOFT%20(1).pdf), 18. 4. 2017), s. 1–83.

O'Donnell, Guillermo – Schmitter, Philippe C. (1986a). *Transitions From Authoritarian Rule. Prospects for Democracy* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press).

O'Donnell, Guillermo – Schmitter, Philippe C. (1986b). *Transitions From Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press).

Organization for Security and Co-operation in Europe (2011). *Parliamentary observers applaud Tunisian elections: vote shows country on its way to guaranteeing freedom, human rights, democracy* (<http://www.osce.org/pa/84325>, 18. 4. 2017).

Polochová, Iveta (2012). V Egyptě se po volbách strhne tvrdý boj o moc, hlásí český pozorovatel. *iDNES.cz*. 7. 1. 2012 (http://zpravy.idnes.cz/v-egypte-se-po-volbach-strhne-tvrdy-boj-o-moc-hlasi-cesky-pozorovatel-1jw-/zahranicni.aspx?c=A120106_175215_zahranicni_ipl, 18. 4. 2017).

Przeworski, Adam (1991). *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America* (Cambridge: Cambridge University Press).

Rieger, Lukáš (2015). Egypt před volbami. *CEVRO*. 17. 2. 2015 (http://www.cevro.cz/web_files/soubory/ctrnacni-deniky/2015/14denik_4_2015.pdf, 18. 4. 2017).

Rustow, Dankward A. (1970). Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*. 6. 1. 2017 (http://www.jstor.org/stable/421307?seq=1#page_scan_tab_contents, 14. 1. 2017).

Říchová, Blanka (2014). *Přehled moderních politologických teorií* (Praha: Portál).

Stepan, Alfred (2012). Tunisia's Transitional and the Twin Tolerations. *Journal of Democracy*. 4. 2012 (<http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/1014267526/fulltextPDF/8B10FD27383246A9PQ/1?accountid=45047>, 2. 12. 2016).

The Conversation (2016). *A vibrant civil society is central to democratic consolidation in Tunisia* (<http://theconversation.com/a-vibrant-civil-society-is-central-to-democratic-consolidation-in-tunisia-55525>, 20. 4. 2017).

The Guardian (2014a). *Egypt's new constitution gets 98% 'yes' vote* (<https://www.theguardian.com/world/2014/jan/18/egypt-constitution-yes-vote-mohamed-morsi>, 20. 3. 2017).

The Guardian (2014b). *Tunisia signs new constitution* (<https://www.theguardian.com/world/2014/jan/27/tunisia-signs-new-constitution-progressive>, 24. 3. 2017).

Weigl, Jiří (2012). *Arabské jaro rok poté* (Praha: Centrum pro politiku a ekonomiku).

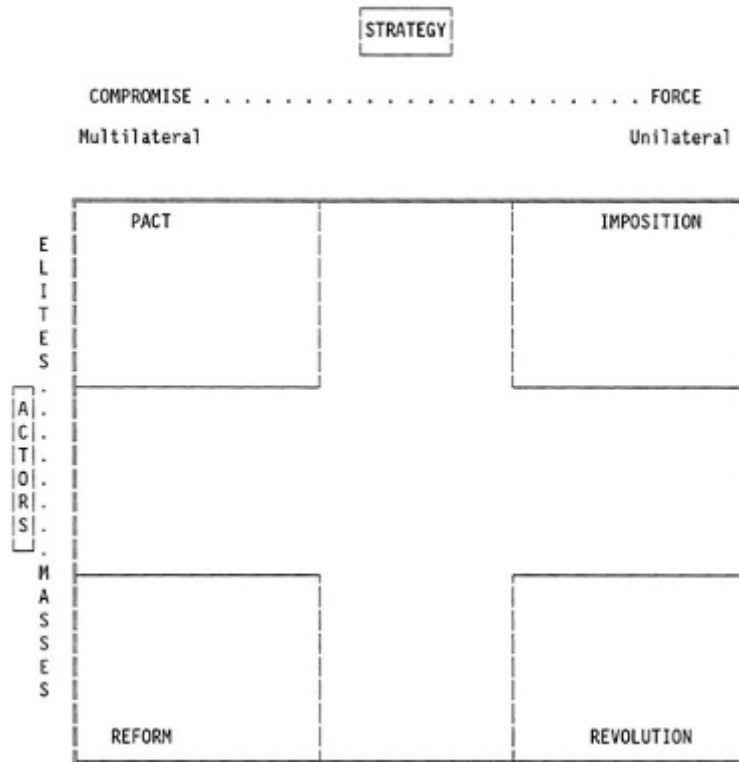
Ženíšek, Marek (2006). *Přechody k demokracii v teorii a praxi* (Plzeň: Aleš Čeněk).

RESUMÉ

The aim of my bachelor thesis is a comparison of transition process from democracy in Egypt and Tunisia from 2010 until 2016. Before I analyze this process, it is necessary to explain some key terms and theories established by relevant political scientists. I mention Dahl's conception of democracy and then I focus on the transitology approaches of Huntington's and L. Karl's and T. Schmitter's typologies of transition. According to D. Rustow's and A. Przeworski's phases, I observe the end of the process of transition to democracy. Then I define consolidation democracy thanks to typology of J. Linz and A. Stepan. As I have this theoretical framework, I can analyze Egyptian and Tunisian case studies using these theories. The main aim of this paper is a comparison of case studies. At first, I describe Egyptian transition process after the Arab spring, parliamentary elections, presidential elections, constitutional changes and consolidation of democracy in a specific country. There is the same selection of topics for Tunisian case. Then, I try to apply theories to phases of Egyptian and Tunisian transition process. After that I evaluate both case studies according to my comparison criterion based to mentioned typologies. In conclusion, I deal with my last comparison criterion which focuses on consolidation democracy. In this part I try to compare both case studies according to the typology of consolidation democracy by J. Linz and A. Stepan. The bachelor thesis should show the differences of Egyptian and Tunisian transition processes and reasons why the differences occurred.

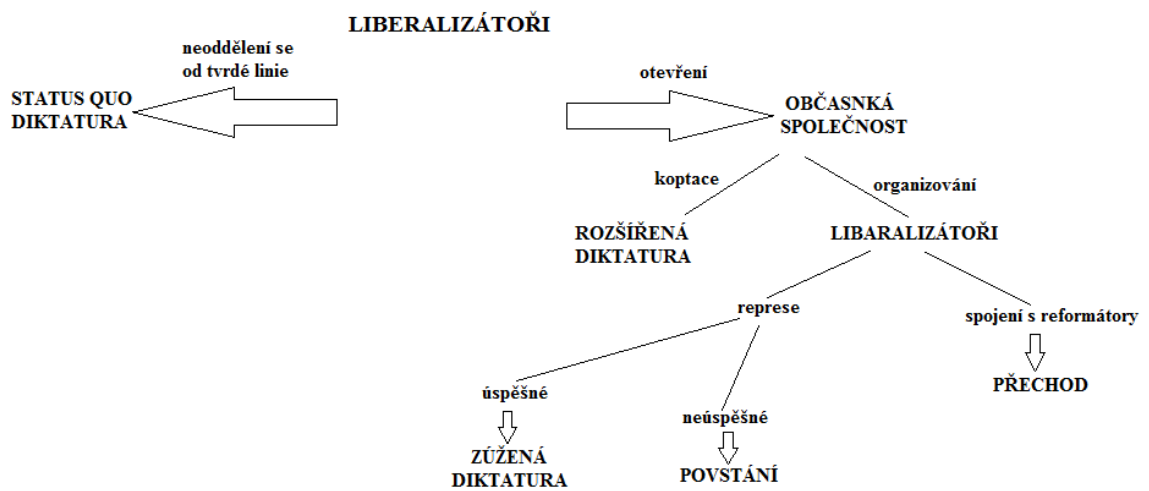
PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Přechody podle Karlové a Schmittera

Zdroj: (Karl 1991: 35)

Příloha č. 2: Przeworského model liberalizace

Zdroj: vlastní schéma dle (Przeworski 1991: 61–62)